

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra**

Gabrielės Kizytės,
V kurso, taikomosios jurisprudencijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Žmogaus teisės interneto socialiniuose tinkluose
Human Rights in Social Networks of Internet**

Vadovas: lekt. dr. Johanas Baltrimas
Recenzentė: asist. dr. Dovilė Valančienė

Vilnius

2022

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame magistro darbe analizuojami žmogaus teisių interneto socialiniuose tinkluose ypatumai. Darbas pradedamas nuo žmogaus teisių interneto socialiniuose tinkluose įvardijimo bei atskleidimo, kokios pagrindinės problemos kyla žmogaus teisėms interneto socialiniuose tinkluose ir kaip jas rekomenduojama spręsti. Trumpai apibūdinus tokias teises ir siekiant susiaurinti gan plačią darbo temą, toliau darbe didelis dėmesys kreipiamas į saviraiškos laisvę, kaip į vieną svarbiausių probleminių klausimų, reikalingų temai atskleisti. Taip pat magistro darbe aptariami saviraiškos laisvės pažeidimo atvejai. Galiausiai, keliamas ne ką mažiau svarbus atsakomybės už žmogaus teisių interneto socialiniuose klausimas.

Pagrindiniai žodžiai: žmogaus teisės, internetas, interneto socialiniai tinklai, saviraiškos laisvė, atsakomybė.

This master thesis analyses the specificities of human rights in social networks of internet. The paper starts by identifying human rights in social networks of internet and revealing what the main problems are for human rights in social networks of internet and how it is recommended to solve them. After a brief description of such rights, and in order to narrow down the rather broad topic of the paper, the paper goes on to focus on freedom of expression as one of the most important problematic issues related to this theme. The master's thesis also discusses cases of violation of freedom of expression. At least, the question of responsibility for human rights in social networks of internet is analysed.

Keywords: human rights, internet, social networks of internet, freedom of expression, liability.

TURINYS

ĮVADAS	2
1. ŽMOGAUS TEISĖS IR INTERNETO SOCIALINIAI TINKLAI	4
2. SAVIRAIŠKOS LAISVĖ KAIP VIENA SVARBIAUSIŲ ŽMOGAUS TEISIŲ INTERNETO SOCIALINIUOSE TINKLUOSE	12
2.1. Saviraiškos laisvės samprata pagal svarbiausius nacionalinius ir tarptautinius teisės aktus	12
2.2. Saviraiškos laisvės pažeidimai interneto socialiniuose tinkluose	19
3. ATSAKOMYBĖS TAIKYMAS UŽ ŽMOGAUS TEISIŲ INTERNETO SOCIALINIUOSE TINKLUOSE PAŽEIDIMĄ	27
IŠVADOS	33
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	34
SANTRAUKA	38
SUMMARY	39

ĮVADAS

Temos aktualumas

Pripažįstama, kad šiandieniniame technologijų pasaulyje internetas yra nepakeičiama bendravimo priemonė, palengvinanti ir paspartinanti daugybę procesų. Ypatingai šiais neramiais laikais, kai gyvas bendravimas tampa jau itin retu reiškiniu, didžioji visuomenės dalis vis sparčiau savo noru arba priverstinai ima naudotis, arba iš naujo atranda interneto socialinius tinklus. Į interneto socialinius tinklus persikėlus ne tik kasdieniniam žmonių gyvenimui bei darbui, natūralu, kad persikelia vis daugiau problemų, kurios, atrodo, yra įprastos ir lengvai išsprendžiamos ne internetiniame pasaulyje, o mums labiau įprastame „gyvame“ pasaulyje.

Vienas iš pagrindinių ir jautriausių visais laikais probleminių klausimų yra žmogaus teisės. Kyla klausimas, kaip jos suprantamos ir kaip turi būti ginamos interneto socialiniuose tinkluose. Kadangi pati internetinė erdvė dar nėra tokia įprasta ir kelia daug iššūkių, natūralu, kad ir žmogaus teisių klausimai interneto socialiniuose tinkluose yra nauji bei mažai tyrinėti, keliantys vis daugiau klausimų nei atsakymų, kas ir lemia temos aktualumą.

Darbo tikslas

Šio magistro darbo tikslas – atskleisti žmogaus teisių interneto socialiniuose tinkluose ypatumus.

Darbo uždaviniai

Norint pasiekti užsibrėžtą magistro darbo tikslą, yra keliami tokie uždaviniai:

1. Apibūdinti naujas ir iki šiol mažai nagrinėtas žmogaus teises, kurios išimtinai susijusios su interneto socialiniais tinklais bei atskleisti žmogaus teisių interneto socialiniuose tinkluose problematiką.
2. Akcentuoti ir ištirti saviraiškos laisvę, kaip vieną svarbiausių žmogaus teisių interneto socialiniuose tinkluose, bei pateikti teismų praktikos pavyzdžių.
3. Atskleisti atsakomybės už žmogaus teisių interneto socialiniuose tinkluose taikymo aspektus.

Objektas

Šiame magistro darbe analizuojamos žmogaus teisės interneto socialiniuose tinkluose, daugiausia dėmesio skiriant saviraiškos laisvei.

Tyrimo metodai

Šiame darbe tikslui pasiekti naudojami dokumentų analizės, sisteminis bei lyginamasis metodai. Dokumentų analizės metodu atskleidžiamos žmogaus teisės interneto socialiniuose tinkluose. Sisteminio tyrimo metodo pagalba apibūdinamos pagrindinės sąvokos. Lyginamuoju metodu pateikiamos Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojamos praktikos tendencijos.

Darbo originalumas

Būtent žmogaus teisių interneto socialiniuose tinkluose tema yra gan mažai nagrinėta tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu. Galima rasti tik pavienių darbų, kuriuose nagrinėjami tam tikri žmogaus teisių interneto socialiniuose tinkluose aspektai. Pavyzdžiui, G. Aleksynaitė magistro darbe kelia socialinių tinklų atsakomybės už jų vartotojų skelbiamą informaciją klausimą, tokį pat tokį pat klausimą straipsnyje bando gvildinti ir A. Drapeko. U. Sabalytė magistro darbe aptaria tik interneto socialinių tinklų sampratą, o I. Malinauskaitė straipsnyje išskiria privatumą kaip internetinę vertybę. Apie garbę ir orumą interneto socialiniuose tinkluose magistro darbe atskleidžia G. Matonis. Vienas pagal tematiką artimiausių darbų yra I. Malinauskaitės - van de Castel disertacija apie duomenų subjekto teisės virtualiuose socialiniuose tinkluose, tačiau vieno bendro tyrimo, apimančio daugiau negu vieną žmogaus teisę, interneto socialiniuose tinkluose, nėra atlikta, todėl nurodyta priežastis ir lemia darbo originalumą.

Svarbiausi šaltiniai

Magistro darbui parengti analizuojami tyrimui aktualūs tiek nacionaliniai (Lietuvos Respublikos Konstitucija bei Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrina), tiek tarptautiniai (Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija) teisės šaltiniai, taip pat W. Benedek ir M. C. Kettemann knyga „Saviraiškos laisvė ir internetas“ bei įvairūs straipsniai internete. Taip pat remiamasi aktualiais Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimais.

1. ŽMOGAUS TEISĖS IR INTERNETO SOCIALINIAI TINKLAI

Atsiradus interneto socialiniams tinklams bei tuo labiau jiems išpopuliarėjus, kyla vis daugiau probleminių klausimų. Vienas iš jų – kaip suprantamos žmogaus teisės interneto socialiniuose tinkluose? Norint tą išsiaiškinti, visų pirma, reikia išskirti ir apibūdinti tokias teises bei apžvelgti pagrindines kylančias problemas.

Šios teisės literatūroje dar vadinamos skaitmeninėmis teisėmis (angl. *digital rights*). Iš esmės tai yra tos pačios žmogaus teisės tik ypatingoje, skaitmeninėje erdvėje (Hutt, 2015). Jos leidžia pasiekti, naudoti, kurti bei skelbti informaciją internete. Kitaip tariant, tai Jungtinių Tautų Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje įtvirtintų teisės į privatumą internete ir saviraiškos laisvės, išplėtimas. Jungtinės Tautos yra pažymėjusios, kad visiems žmonėms turi būti suteikiamas lygiateisis prisijungimas prie interneto, o tokio prisijungimo nebuvimas yra pirmas žingsnis į jau minėtų skaitmeninių teisių pažeidimą, prieštaraujantį tarptautinei teisei (Hutt, 2015). Teisė prisijungti prie interneto yra esminis elementas asmeniniam tobulėjimui ir visuomenės vystymuisi (Benedek, Kettemann, 2013, p. 41). Be prisijungimo prie interneto negali būti įgyvendintos ir kitos žmogaus teisės, ypačingai saviraiškos laisvė ar teisė į mokslą (Benedek, Kettemann, 2013, p. 42). Kadangi teisė prisijungti prie interneto yra visa ko pagrindas, toliau šioje darbo dalyje ji ir bus nagrinėjama.

Apie teisę prisijungti prie interneto ir kartu su ja susijusią teisę prieiti prie konkrečios interneto svetainės yra pasisakęs ir Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) 2012 m. gruodžio 18 d. sprendime *Ahmet Yıldırım prieš Turkiją*. Pareiškėjas, Turkijos pilietis doktorantas, Ahmet Yıldırım vienoje iš savo „Google“ svetainių publikavo akademinis darbus bei reiškė nuomonę įvairiais klausimais. 2009 metų birželį Turkijos pirmosios instancijos Denizlio baudžiamasis teismas nurodė užblokuoti vieną pareiškėjo „Google“ svetainę, kadangi ten jis patalpino įžeidžiančią informaciją apie Turkijos Respublikos įkūrėją bei pirmąjį jos prezidentą Atatiurką. Už svetainės blokavimą atsakinga institucija - telekomunikacijų direktoratas - nusprendė išplėsti teismo įsakymo apimtį ir papildomai prašė užblokuoti prieigą prie visų pareiškėjo turimų „Google“ svetainių. Telekomunikacijų direktorato teigimu, vienintelė tinkama techninė priemonė yra užblokuoti apskritai visą prieigą prie „Google“ svetainių, nes pažeidėjas neturėjo atitinkamo sertifikato ir tuo metu gyveno užsienyje. Gavęs telekomunikacijų direktorato prašymą, Denizlio baudžiamasis teismas nurodė užblokuoti bet kokią prieigą prie „Google“ svetainių pagal nacionalinę teisę. Dėl to pareiškėjas A. Yıldırım negalėjo pasiekti savo svetainės. 2009 m. liepą A. Yıldırım siekė panaikinti nacionalinio teismo nutartį, ją apskųsdamas ir remdamasis Europos Žmogaus Teisių Konvencijos

10 straipsniu, teigdamas, kad priemonė pažeidžia jo teisę į laisvę gauti ir skleisti informaciją bei idėjas. Anot jo, reikėjo pasirinkti alternatyvius būdus blokuoti prieigą tik prie tos vienos svetainės, o ne prie visų kitų pareiškėjo turimų interneto svetainių. Tačiau jo bandymai atgauti prieigą prie savo interneto svetainės buvo nesėkmingi, nes Denizlio baudžiamasis teismas atmetė skundą. Todėl 2010 metų sausį pareiškėjas kreipėsi į EŽTT ir nurodė, kad priemonės, kurių buvo imtasi, buvo neproporcingos, atsižvelgiant į tai, kad nėra akivaizdus ryšio tarp prieigos prie neteisėto turinio blokavimo ir negalėjimo patekti į savo svetainę. EŽTT vieningai laikosi nuomonės, kad Turkijos valdžios institucijų priimtas ir patvirtintas sprendimas blokuoti prieigą prie pareiškėjo „Google“ svetainių pažeidė Europos Žmogaus Teisių Konvencijos 10 straipsnį, garantuojantį laisvę turėti savo nuomonę, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas nepaisant valstybės sienų. Teismas pažymi, kad įsakymas dėl užblokavimo, neturėjo teisinio pagrindo. Nors įsakymas galėjo turėti teisėtą tikslą, nes juo buvo siekiama užblokuoti svetainę, tariamai įžeidžiančią Atatiurko atminimą, įsakymas nebuvo pakankamai teisiškai pagrįstas. EŽTT nurodė, kad prieigos prie informacijos šaltinio apribojimas yra suderinamas su Europos Žmogaus Teisių Konvencija tik tuo atveju, jei yra nustatytas griežtas teisinis pagrindas. Be to, sprendime aiškiai nurodoma, kad Turkijos teismai turėjo atsižvelgti į tai, kad dėl tokios priemonės dideli informacijos kiekiai taptų neprieinami, taip tiesiogiai paveikdami interneto vartotojų teises ir sukeldami didelį šalutinį poveikį. Taip pat pastebima, kad pagal Turkijos įstatymus administracinei institucijai - telekomunikacijų direktoratui - buvo suteikti per dideli įgaliojimai įgyvendinti blokavimo nurodymą, kuris iš pradžių buvo priimtas dėl konkrečios svetainės. Be to, nebuvo jokių įrodymų, kad „Google Sites“ buvo informuota, kad joje buvo laikomas neteisėtas turinys arba kad ji atsisakė laikytis laikinųjų priemonių, susijusių su svetaine, dėl kurios buvo pradėtas baudžiamasis procesas. Taip pat, Denizlio baudžiamasis teismas nebandė pasverti įvairių interesų, dėl kurių kilo pavojus, ypač vertindamas, ar buvo būtina ir proporcinga užblokuoti bet kokią prieigą prie pareiškėjo „Google“ svetainių. EŽTT pastebi, kad Turkijos įstatymai akivaizdžiai neįpareigojo teismo nagrinėti, ar „Google Sites“ blokavimas buvo pagrįstas. Turi būti laikoma, kad tokia priemonė, dėl kurios dideli informacijos kiekiai internete tampa neprieinami, tiesiogiai veikia interneto vartotojų teises, o tai daro didelę žalą jų teisei naudotis internetu. Kadangi priemonės poveikis buvo savavališkas, o prieigos prie interneto svetainių blokavimo teisminė peržiūra buvo nepakankama, kad būtų išvengta piktnaudžiavimo, Turkijos valdžios institucijų vykdomas kišimasis į A. Yildirim teises prilygsta Konvencijos 10 straipsnio pažeidimui. Šiuo sprendimu EŽTT aiškiai sustiprino asmenų teisę naudotis internetu, nes savo sprendime dėl internetinio turinio blokavimo jis tvirtino, kad internetas dabar tapo viena iš

pagrindinių priemonių pasinaudoti teise saviraiškos ir informacijos laisvei.

Be jau minėtos teisės prisijungti prie interneto, skiriamos dar kelios ne ką mažiau svarbios teisės: 1) teisė prisijungti ir naudotis kompiuteriais bei kitais elektroniniais įrenginiais, 2) teisė prisijungti ir naudoti skaitmeninį turinį, 3) kurti ir dalintis skaitmenine medija, 4) teisė į privatumą skaitmeninėje bendruomenėje, 5) teisė laisvai reikšti savo nuomonę, 6) teisė pranešti apie neleistinus veiksmus skaitmeninėje erdvėje. Taip pat aktualu pabrėžti, kad šalia teisių, skiriamos ir pareigos, susijusios su žmogaus teisėmis interneto socialiniuose tinkluose: 1) tinkamai bendrauti su kitais socialinių tinklų vartotojais, 2) gerbti kitų nuomonę bei idėjas, 3) laikytis įstatymų, susijusių su intelektine nuosavybe, 4) be leidimo nesidalinti kitų vartotojų skelbiama informacija interneto socialiniuose tinkluose, 5) laikytis sąlygų ir taisyklių, 6) pranešti apie patyčias bei grėsmes (Lim, 2021). Interneto socialinių tinklų naudotojams svarbu žinoti ne tik teises, bet ir pareigas, kad būtų kiek įmanoma labiau apsaugotos žmogaus teisės interneto socialiniuose tinkluose.

2012 m. balandžio 4 d. Europos Tarybos ministrų komitetas rekomendacijoje CM/Rec(2012)4 dėl žmogaus teisių apsaugos, susijusios su virtualių socialinių tinklų paslaugomis išskyrė žmogaus teisių interneto socialiniuose tinkluose aspektus. Pirmame rekomendacijos punkte pažymėjo jau visiems žinomą faktą, kad socialiniai tinklai yra svarbi žmonių kasdienio gyvenimo dalis. Jie yra priemonė, kuria galima išreikšti savo mintis ir bendrauti tiek tarpusavyje, tiek didesnėse žmonių grupėse. Interneto socialiniai tinklai turi suteikti visas galimybes naudotis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis – laisve reikšti savo mintis, susirinkimų laisve bei laisve kurti ir keisti turiniu bei idėjomis. Socialiniai tinklai gali padėti gauti ir perduoti informaciją visuomenei. Antrame punkte pabrėžiama, kad vis svarbesnis socialinių tinklų vaidmuo taip pat suteikia plačias galimybes didinti asmenų dalyvavimą politiniame, socialiniame ir kultūriniame gyvenime. Ministrų Komitetas pripažino, kad internetas yra vertingas kaip viešoji paslauga, kuri kartu su kitomis informacinėmis ir ryšių technologijomis skatina vartotojus naudotis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis. Taip pat socialiniai tinklai, kaip viešosios paslaugos dalis, gali prisidėti prie demokratijos ir socialinės sanglaudos. Trečiame punkte teigiama, kad socialiniuose tinkluose gali kilti tam tikrų grėsmių žmogaus teisėms - ypačingai saviraiškos ir informacijos laisvei, taip pat teisei į privatų gyvenimą bei garbę ir orumą. Grėsmės gali kilti: 1) dėl teisinių ir procedūrinių apsaugos priemonių, susijusių su procesais, dėl kurių gali būti pašalinami naudotojai ištrynus jų paskyras interneto socialiniuose tinkluose, 2) dėl netinkamos vaikų ir jaunimo apsaugos nuo žalingo turinio interneto socialiniuose tinkluose ar jų elgesio, 3) dėl pagarbos kitų asmenų teisėms trūkumo, 4) dėl privatumą užtikrinančių nuostatų trūkumų nustatymo, taip pat dėl skaidrumo apie asmens duomenų rinkimo

ir tvarkymo tikslus. Ketvirtame punkte primenama, kad socialinių tinklų paslaugų naudotojai turi gerbti kitų žmonių teises ir laisves, todėl svarbu informuoti naudotojus apie jų teises ir laisves bei padėti jiems įtvirtinti vertybes, aktualias interneto socialiniuose tinkluose. Rekomendacijoje pažymima, kad kaip ir naudotojai, taip ir socialinių tinklų valdytojai turi gerbti žmogaus teises internete. Penktame punkte skelbiama, kad kai kuriose valstybėse narėse jau sukurta nemažai tiek bendro reguliavimo, tiek savireguliacinio mechanizmo, susijusių su socialinių tinklų naudojimosi standartais. Pažymėtina, kad tokiuose mechanizmuose turi būti laikomasi procedūrinių apsaugos priemonių, atsižvelgiant į teisę būti išklaustam ir peržiūrėti arba apskūsti sprendimus, taip pat tam tikrais atvejais įskaitant ir teisę į teisingą bylos nagrinėjimą bei nekaltumo prezumpciją. Šeštame punkte Ministrų komitetas remiasi Europos Tarybos statuto 15 b punktu ir rekomenduoja visoms valstybėms narėms, konsultuojantis tiek su privačiu sektoriumi, tiek su visuomene, nuosekliai kurti strategijas, skirtas apsaugoti ir skatinti pagarbą žmogaus teisėms socialinių tinklų erdvėje. Pabrėžiama, kad svarbu laikytis Europos žmogaus teisių konvencijos (toliau – Konvencijos) nuostatų - teisės į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą (8 straipsnis), saviraiškos laisvės (10 straipsnis), susirinkimų ir asociacijos laisvės (11 straipsnis).

Taip pat ir patys socialinių tinklų paslaugų teikėjai turi atlikti šiuos veiksmus siekiant užtikrinti žmogaus teises interneto socialiniuose tinkluose: 1) sukurti socialinių tinklų naudotojams aplinką, kuri leistų jiems tinkamai naudotis savo teisėmis ir laisvėmis, 2) aiškiai ir suprantamai informuoti naudotojus apie galimus iššūkius, susijusius su žmogaus teisėmis ir būdus, kaip išvengti neigiamo poveikio kitų žmonių teisėms naudojantis interneto socialiniais tinklais, 3) apsaugoti naudotojus nuo žalos neribojant saviraiškos laisvės ir prieigos prie informacijos, 4) didinti duomenų tvarkymo skaidrumą ir susilaikyti nuo neteisėto asmens duomenų tvarkymo, 5) prireikus sukurti savireguliacinio ir bendro reguliavimo mechanizmus, kad būtų prisidedama prie pagarbos žmogaus teisėms, 6) užtikrinti savo paslaugų prieinamumą neįgaliesiems, taip didinant jų integraciją ir visapusišką dalyvavimą visuomenėje (Recommendation CM/Rec(2012)4 of the Committee of Ministers to member States on the protection of human rights with regard to social networking services).

Savo ruožtu valstybės narės turi imtis priemonių, padedančių užtikrinti žmogaus teises internete. Septintame rekomendacijos punkte dar kartą pažymima, kad socialiniai tinklai suteikia galimybę gauti ir perduoti informaciją. Naudotojai gali susikurti paskyrą ir nustatyti, kad jų skelbiama informacija matytų tam tikri žmonės, tačiau dažniausiai informaciją mato dinamiška žmonių grupė, kartais net visai nežinomi žmonės - tai yra visi tam tikro socialinio tinklo nariai. Tais

atvejais, kai naudotojų profilius peržiūri tam tikros sistemos, galima neribota prieiga prie dalies arba visos informacijos paskelbtos jų profiluose. Svarbu, kad naudotojai galėtų jaustis tikri, jog informacija, kuria jie dalijasi, bus pateikta tinkamai. Jie turėtų žinoti, ar ši informacija yra viešo, ar privataus pobūdžio, taip pat turi būti informuoti apie pasekmes, kurios kyla pasirinkus viešai skelbti informaciją. Ypač vaikams ir paaugliams reikia papildomų rekomendacijų, kaip naudotis interneto socialiniais tinklais, kad jie galėtų tinkamai valdyti savo profilius ir suprasti, kokį poveikį gali turėti privataus pobūdžio informacijos paskelbimas ir taip užkirsti kelią galimai žalai (Recommendation CM/Rec(2012)4 of the Committee of Ministers to member States on the protection of human rights with regard to social networking services).

Kaip jau užsiminta, valstybės narės turi bendradarbiauti su privačiu sektoriumi ir pilietine visuomene, siekdamas palaikyti interneto socialinių tinklų naudotojų teisę į saviraiškos laisvę, visų pirma įsipareigodamos kartu su socialinių tinklų paslaugų teikėjais vykdyti tam tikrus veiksmus, o ypač atskleisti socialinių tinklų paskyrų nustatymus, būtent per kuriuos naudotojai galėtų apriboti prieigą kitiems, pavyzdžiui, interneto socialinis tinklas „Instagram“ leidžia naudotojams susikurti privačią paskyrą. Savo ruožtu interneto socialiniai tinklai taip pat privalo informuoti naudotojus apie galimas pasekmes susikuriant viešą profilį, atskleisti skirtumus tarp privačios ir viešos paskyros kūrimo, viešai prieinamos informacijos padarinius, įskaitant ir neribotą prieigą prie informacijos ir jos rinkimą, kai tą daro tretieji asmenys. Interneto socialinių tinklų valdytojai turi aiškiai nurodyti naudotojams, kad jie turi teisę apriboti prieigą prie savo duomenų, siūlant jiems kitas prieinamas priemones, įskaitant teisę pašalinti duomenis iš atitinkamo socialinio tinklo. Socialiniai tinklai privalo suteikti naudotojams galimybę kontroliuoti savo informaciją. Tai reiškia, kad vartotojai turi būti informuojami apie būtinybę gauti išankstinį kitų asmenų sutikimą prieš skelbiant jų asmens duomenis, įskaitant garso ir vaizdo turinį, tais atvejais, kai jie išplėtė prieigą ne tik prie savo pačių pasirinktų kontaktų. Taip pat naudotojai turi būti informuoti, kaip ištrinti paskyrą interneto socialiniame tinkle ir visus ten saugomus duomenis. Prieš ištrinant paskyrą, naudotojai privalo turėti galimybę lengvai ir laisvai perkelti turimus duomenis į kitą socialinį tinklą ar įrenginį. Ištrinus paskyrą, visi duomenys apie naudotoją privalo būti visam laikui pašalinti iš socialinių tinklų paslaugos laikmenų. Svarbu pažymėti, kad interneto socialinių tinklų naudotojai visada turi turėti galimybę atšaukti sutikimą tvarkyti jų asmens duomenis (Recommendation CM/Rec(2012)4 of the Committee of Ministers to member States on the protection of human rights with regard to social networking services).

Kitas aspektas yra tas, kad interneto socialinių paslaugų valdytojai privalo padėti naudotojams

priimti sprendimus arba bent jau susimąstyti dėl savo tapatybės atskleidimo interneto socialiniuose tinkluose. Netikrų profilių naudojimo praktika žmogaus teisėms suteikia ne tik galimybių, bet ir iššūkių. 2003 m. gegužės 28 d. deklaracijoje dėl bendravimo laisvės internete ministrų komitetas pabrėžė, kad siekiant užtikrinti apsaugą nuo sekimo internete ir skatinti laisvą informacijos ir idėjų reiškimą, valstybės narės turėtų gerbti interneto naudotojų sprendimą neatskleisti savo tapatybės. Teisė naudotis slapyvardžiu turėtų būti užtikrinta tiek saviraiškos laisvės, tiek teisės skleisti ir gauti informaciją ir idėjas, tiek teisės į privatų gyvenimą, požiūriu. Tuo atveju, jei socialinis tinklas reikalauja registruoti tikrąją tapatybę, tikrosios tapatybės paskelbimas internete naudotojams turėtų būti neprivalomas. Tai neužkerta kelio teisėsaugos institucijoms gauti prieigą prie tikrosios naudotojo tapatybės, kai tai yra būtina, laikantis atitinkamų teisinių apsaugos priemonių, kuriomis užtikrinama pagarba pagrindinėms žmogaus teisėms ir laisvėms (Recommendation CM/Rec(2012)4 of the Committee of Ministers to member States on the protection of human rights with regard to social networking services).

Naudotojams glaustai ir suprantama kalba turi būti pateikiami socialinių tinklų paslaugų sąlygų paaiškinimai. Taip pat naudotojai turi būti informuojami apie socialinių tinklų paslaugų teikėjo vidaus politiką – atskleisti, kas yra neteisėtas turinys ir kokie padariniai gresia patalpinus neteisėtą turinį savo socialinio tinklo paskyroje.

Viena iš esminių jau paminėtinų problemų, susijusi su žmogaus teisėmis interneto socialiniuose tinkluose, yra nepilnamečių apsauga. Saviraiškos laisvė apima laisvę skleisti ir gauti informaciją, kuri gali būti šokiruojanti ar net įžeidžianti ir daryti tam tikrą, dažniausiai neigiamą, įtaką nepilnamečiams. Socialiniai tinklai atlieka vis svarbesnį vaidmenį nepilnamečių gyvenime kaip jų asmenybės ir tapatybės ugdymo bei dalyvavimo visuomenės gyvenime dalis. Atsižvelgiant į galimas grėsmes interneto socialiniuose tinkluose, nepilnamečiai turėtų būti apsaugoti nuo pažeidžiamumo, kurį lemia jų amžius. Tėvams, globėjams ir pedagogams turi tekti pagrindinis vaidmuo dirbant su jaunais žmonėmis, kad jie tinkamai naudotųsi interneto socialiniais tinklais ir gautų iš to kiek įmanoma daugiau naudos, pavyzdžiui, laiką leidžiant ne vien socialiniame tinkle „Tik tok“, o „Youtube“ žiūrint įvairią medžiagą, padedančią geriau įsisavinti dėstytą temą mokykloje. Socialinių tinklų valdytojai nors ir neprivalo kontroliuoti, prižiūrėti ir vertinti viso jų naudotojų įkeliamo turinio, tačiau gali imtis tam tikrų atsargumo priemonių, pavyzdžiui, nustatyti, kad tam tikras turinys gali būti prieinamas tik nuo atitinkamo amžiaus. Būtent amžiaus tikrinimo sistemos dažnai minimos kaip galimas sprendimas apsaugoti nepilnamečius nuo jiems kenksmingo turinio, tačiau šiuo metu nėra vienos techninės internetinės amžiaus patikros sprendimo, kuris

nepažeistų kitų žmogaus teisių ir (arba) neleistų klastoti amžiaus. Todėl bendradarbiaudamos su privačiuoju sektoriumi ir pilietine visuomene, valstybės narės turėtų imtis tinkamų priemonių, kurios užtikrintų nepilnamečių saugumą ir apsaugotų orumą, kartu garantuodamos procedūrinės garantijas ir teisę į saviraiškos laisvę bei galimybę gauti informaciją. Valstybės narės privalo bendradarbiauti su socialinių tinklų paslaugų teikėjais, kad šie imtųsi šių veiksmų: 1) pateikti informaciją apie tai, kokio pobūdžio turinys, dalijimasis turiniu ar elgesys gali prieštarauti teisėms normoms, 2) apibūdinti, kokį keliamą turinį ar elgesį būtų galima apibrėžti kaip netinkamą, kartu užtikrinant, kad toks požiūris neapribotų teisės į saviraiškos ir informacijos laisvę, 3) sukurti lengvai prieinamus mechanizmus, skirtus pranešti apie netinkamą ar akivaizdžiai neteisėtą turinį ar elgesį, skelbiamą socialiniuose tinkluose, 4) dalytis gerąja patirtimi, kaip užkirsti kelią patyčioms ir priekabiavimu internete. Atsižvelgiant į tai, reikėtų įvertinti amžių, kurių nurodo nepilnamečiai savo socialinių tinklų paskyroje. Žinoma, socialinių tinklų paslaugų teikėjai turėtų imtis kruopščių veiksmų reaguodami į skundus dėl patyčių ir priekabiavimo (Recommendation CM/Rec(2012)4 of the Committee of Ministers to member States on the protection of human rights with regard to social networking services).

Kita problema, susijusi su žmogaus teisėmis interneto socialiniuose tinkluose, yra duomenų apsauga ir pasitikėjimas socialiniais tinklais. Socialiniai tinklai tvarko ir kaupia didelį kiekį asmens duomenų, įskaitant duomenis apie pačius naudotojus ir duomenis apie jų naudojimąsi internetu. Tretieji asmenys, pavyzdžiui darbdaviai, draudimo bendrovės, teisėsaugos institucijos ir saugumo tarnybos gali gauti prieigą prie viešų asmens duomenų. Socialiniai tinklai turėtų tvarkyti asmens duomenis teisėtai ir konkrečiai nurodytais tikslais. Jie turėtų tvarkyti tik tuos duomenis, dėl kurių tikrinimo duotas sutikimas. Socialinių tinklų valdytojai turėtų prašyti informuoto naudotojų sutikimo, jei nori tvarkyti naujus duomenis apie juos, dalytis jų duomenimis su kitais asmenimis ar įmonėmis ir (arba) naudoti jų duomenis kitais būdais, nei tais, kurie yra būtini nurodytiems tikslams, kuriems buvo gautas sutikimas. Kaip nurodyta rekomendacijoje CM/Rec(2010)13 dėl asmenų apsaugos automatizuotai tvarkant duomenis, vartotojai turėtų būti informuojami, kai jų asmens duomenys naudojami. Pažymėtina, kad atitinkamo naudotojo sprendimas (atsisakymas ar sutikimas dėl asmens duomenų tvarkymo) neturėtų turėti jokio poveikio tolesniam paslaugų teikimui. Todėl vėl gi valstybės narės, bendradarbiaudamos su interneto socialinių tinklų valdytojais, turi imtis tinkamų priemonių užtikrinti, kad naudotojų teisė į privataus gyvenimo apsaugą būtų užtikrinta (Recommendation CM/Rec(2012)4 of the Committee of Ministers to member States on the protection of human rights with regard to social networking services).

Žmogaus teisių tyrėja E. Soken-Huberty taip pat nagrinėjo žmogaus teises interneto socialiniuose tinkluose. Jos teigimu, socialiniai tinklai gali padėti ginti žmogaus teises tik tiek, kiek jie yra tam pritaikyti. Šiuo metu socialinių tinklų galimybės padaryti daugiau naudos nei žalos yra labai ribotos. Taip, pažymėtina, kad socialinė medija suteikia prieinamumą viso pasaulio žmonėms bendrauti bei keistis informacija, tačiau ji taip pat greitai skleidžia melagingą informaciją, kas ir gali nulemti neapykantos kupiną ir dažnai net pavojingą priekabiavimą (Soken-Huberty, 2021).

Aptarus pagrindinius žmogaus teisių interneto socialiniuose tinkluose aspektus, toliau šiame darbe bus nagrinėjama saviraiškos laisvė, kaip esminė žmogaus teisė interneto socialiniuose tinkluose.

2. SAVIRAIŠKOS LAISVĖ KAIP VIENA SVARBIAUSIŲ ŽMOGAUS TEISIŲ INTERNETO SOCIALINIUIOSE TINKLUOSE

Kaip jau minėta, saviraiškos laisvė yra viena svarbiausių žmogaus teisių interneto socialiniuose tinkluose, nes ji užtikrina nuomonių įvairovę, todėl tinkamam temos atskleidimui yra būtinas detalesnis saviraiškos laisvės nagrinėjimas.

2.1. Saviraiškos laisvės samprata pagal svarbiausius nacionalinius ir tarptautinius teisės aktus

Remiantis terminų žodynu, žodis „saviraiška“ reiškia savęs reiškimą (Žodynas.lt). Save išreikšti galima įvairiais būdais – kalbant, rašant, piešiant ar užsiimant kita veikla, pavyzdžiui, aktyviai reiškiantis interneto socialiniuose tinkluose. Aktualu apžvelgti, kaip teisėje suprantama saviraiška.

Teisė turėti įsitikinimus ir juos laisvai reikšti gali būti vadinama saviraiškos, arba nuomonių reiškimu, laisve. Ši teisė suponuoja dvi tarpusavyje susijusias asmens teises: teisę turėti įsitikinimus ir teisę juos laisvai reikšti. Įsitikinimai – plati konstitucinė sąvoka, apimanti ne tik politinius, ideologinius, ekonominius įsitikinimus, bet ir religinius jausmus, etines ir estetines pažiūras, kultūrinės, moralinės ir dorovinės nuostatas (Meškauskaitė, 2018, p. 88). Teisė turėti įsitikinimą apima taip pat laisvę jų neatskleisti ir nebūti verčiamam juos atskleisti. Įsitikinimų ir jų raiškos laisvė įtvirtina ideologinį, kultūrinį bei politinį pliuralizmą. Jokios pažiūros ar ideologija negali būti paskelbtos kaip privalomos ir tuo labiau primetamos individui – laisvai savo pažiūras formuojančiam ir reiškiančiam asmeniui, atviros demokratinės pilietinės visuomenės nariui. Tai yra prigimtinė žmogaus laisvė. Valstybė turi išlikti neutrali įsitikinimų atžvilgiu, ji neturi teisės nustatyti kokios nors privalomos pažiūrų sistemos, diskriminuoti asmenų dėl jų įsitikinimų arba tuo labiau persekioti juos dėl vienokių ar kitokių pažiūrų (Meškauskaitė, 2018, p. 88). Nuo įsitikinimų laisvės neatsiejama teisė laisvai reikšti savo įsitikinimus. Įsitikinimų raiškos laisvė – tai galimybė savo mintis, pažiūras, įsitikinimus netrukdomai reikšti kitiems asmenims žodžiu, raštu, ženklais ar kitokiais informacijos perdavimo būdais ir priemonėmis. Žvelgiant į svarbiausią nacionalinį įstatymą, Lietuvos Respublikos Konstituciją (toliau – Konstitucija), yra aktualus 25 straipsnis, kuriame galima rasti tam tikrą saviraiškos laisvės elementų. Minėto straipsnio pirmoji dalis skelbia, kad žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Antrojoje dalyje teigiama, kad žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas. Trečiojoje dalyje

atskleidžiami atvejai, kada gali būti ribojama saviraiškos laisvė, ir nurodyta, kad ji gali būti ribojama tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai. Ketvirtojoje dalyje įtvirtinta svarbi nuostata, kad laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija. Paskutinėje, penktojoje straipsnio dalyje skelbiama, kad pilietis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Minėtos Konstitucijos nuostatos tik įrodo, kad saviraiškos laisvė yra iš tiesų svarbi kiekvienam piliečiui, ji su tam tikromis išlygomis leidžia reikšti savo nuomonę. Žmogaus teisių gidas detaliau atskleidžia saviraiškos laisvės esmę: saviraiškos laisvė yra svarbi žmogaus teisė, be kurios visuomenė nebūtų demokratiška. Ji leidžia laisvai keistis idėjomis, nuomonėmis ir informacija, taip sudarydama sąlygas visuomenės nariams turėti nuomonę apie visuomenei svarbias problemas. Saviraiškos laisvė leidžia vykti viešoms diskusijoms ir palaiko laisvą ir nepriklausomą žiniasklaidą, užtikrina piliečių informuotumą ir skaidrų valstybės veikimą (Žmogaus teisių gidas, 2022). Be Konstitucijos, detalesniam saviraiškos sampratos atskleidimui, aktualu apžvelgti ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinio Teismo) doktriną. Viename pirmųjų nutarimų Konstitucinis Teismas pasisakė, kad viena pagrindinių žmogaus teisių yra teisė turėti įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Galimybė kiekvienam žmogui laisvai formuoti savo nuomonę bei pažiūras ir laisvai jas skleisti – būtina sąlyga demokratijai sukurti ir išsaugoti. Todėl demokratinės valstybės įstatymai įtvirtina ir gina ne tik subjektyvią žmogaus teisę turėti ir laisvai reikšti įsitikinimus – jais informacijos laisvė įtvirtinama kaip objektyvus visuomenės poreikis. Tai reiškia, kad turi būti ginama ne tik informacijos laisvė apskritai, bet ir masinės informacijos priemonių laisvė kaip informacijos laisvės išraiška jos objektyviaja forma. Informacijos laisvė nėra absoliuti ar viską apimanti, nes naudojantis ja susiduriama su tokiais reikalavimais, kurie demokratinėje visuomenėje yra būtini, kad apsaugotų konstitucinę santvarką, žmogaus laisves ir teises. Todėl įstatymais gali būti nustatomi informacijos laisvės apribojimai, reglamentuojama masinės informacijos priemonių veikla (Konstitucinio Teismo 1995 m. balandžio 20 d. nutarimas). Kitame nutarime teigiama, kad kiekvienas žmogus turi savo pažiūras ir įsitikinimus, o nevaržoma galimybė juos reikšti yra elementari prielaida jam bendrauti su kitais žmonėmis. Tik laisvai keičiantis informacija atsiveria galimybė individui plėsti savo žinias, ugdyti pasaulėžiūrą, tobulėti kaip asmenybei. Laisvas ir visuotinis keitimasis informacija, nevaržomas jos skleidimas yra ypač svarbus demokratiškų procesų veiksnys, užtikrinantis ne tik individualios nuomonės, subjektyvių

įsitikinimų, bet ir grupinių pažiūrų, įskaitant ir politines, bei visos tautos valios formavimą. Būtent dėl to informacijos laisvė yra pamatinis pliuralistinės demokratijos elementas (Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas). Asmens konstitucinė laisvė nekliudomai ieškoti, gauti ir skleisti informaciją yra neatskiriama susijusi su Konstitucijos preambulėje skelbiamu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu. Atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekį išreiškia konstitucinis teisinės valstybės principas – universalus principas, kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Konstitucija (Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas). Tiek aptartos Konstitucijos nuostatos, tiek Konstitucinio Teismo doktrina tik pagrindžia saviraiškos laisvės svarbą Lietuvoje. Jos dėka, bet kuris iš mūsų galime aktyviai, gerbiant kitus, reikšti nuomonę interneto socialiniuose tinkluose. Pavyzdžiui, viename populiariausių socialinių tinklų „Instagram“, galime kelti įvairaus pobūdžio nuotraukas ar trumpus filmukus, o „Facebook“ arba „Twitter“ komentuoti kitų įrašus.

Tarptautiniu mastu išskiriami du svarbiausi saviraiškos laisvę įtvirtinantys dokumentai: tai yra 1948 metais priimta Visuotinė Žmogaus teisių deklaracija bei 1950 metais priimta Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Visuotinėje Žmogaus teisių deklaracijoje aktualiausias yra 19 straipsnis, skelbiantis, kad kiekvienas turi teisę laisvai laikytis savo įsitikinimų ir juos reikšti. Ši teisė apima laisvę nekliudomam turėti savo nuomonę ir ieškoti informacijos bei idėjų, jas gauti ir skleisti visokiomis priemonėmis ir nepaisant valstybės sienų (Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1948). Konvencijos 10 straipsnio pirmojoje dalyje nurodyta, kad kiekvienas turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus. Tai teisė laisvai laikytis savo nuomonės, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas, valdžios pareigūnų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų. Antrojoje dalyje, panašiai kaip ir nacionaliniuose teisės aktuose, numatyta, kad naudojimasis šiomis laisvėmis, kadangi tai susiję su pareigomis bei atsakomybe, gali būti sąlygojamas tokių formalumų, sąlygų, apribojimų ar bausmių, kurias numato įstatymas ir kurios demokratinėje visuomenėje būtinos valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar viešosios tvarkos interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ir nusikaltimams, žmonių sveikatai bei moralei, taip pat kitų asmenų orumui ar teisėms apsaugoti, užkirsti kelią konfidencialios informacijos atskleidimui ar teisminės valdžios autoritetui ir nešališkumui garantuoti (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1950).

Pažymėtina, kad į saviraiškos laisvės sąvoką įeina ir kiti elementai, pavyzdžiui: 1) nuomonės laisvė, 2) informacijos laisvė, 3) spaudos ir medijos laisvė, 4) tarptautinės komunikacijos laisvė, 5) meninės saviraiškos laisvė, 6) kultūrinės saviraiškos laisvė, 7) mokslo laisvė, 8) interneto atvirumo

laisvė, 9) teisė į anonimiškumą (Benedek, Kettemann, 2013, p. 23). Detalesniam saviraiškos laisvės supratimui aktualu apžvelgti temai svarbias minėtas laisves detaliau. Laisvė netrukdomai turėti savo nuomonę yra esminė saviraiškos laisvės dalis, kurią garantuoja Konvencija (Benedek, Kettemann, 2013, p. 26). Tiek joje, tiek Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, nuomonės laisvė yra neatsiejama nuo saviraiškos laisvės, tik Konvencijos 19 straipsnyje ji įvardijama kaip atskira teisė. Kaip minėta, nuomonės laisvė yra būtina saviraiškos laisvės sąlyga, ypatingai aktuali interneto socialiniuose tinkluose, kadangi kiekvienas iš mūsų turime nuomonę tam tikrais skirtingais klausimais. Jau minėtas Konvencijos straipsnis užtikrina galimybę riboti saviraiškos laisvę, bet jokių būdu ne nuomonės laisvę. Šiuo tikslu bet kokios išimtys dėl nuomonės laisvės būtų nesuderinamos su Konvencijos tikslu ir uždaviniais (Benedek, Kettemann, 2013, p. 27).

Informacijos laisvė – tai laisvė gauti ir perduoti informaciją bei idėjas nepaisant valstybių sienų (Benedek, Kettemann, 2013, p. 27). Ši laisvė labai išpopuliarėjo kartu su internetu, kadangi paspartino informacijos perdavimo procesą praktiškai vieno mygtuko paspaudimu. Aiškindamas Konvenciją, EŽTT atsižvelgė į dabartinę situaciją ir pasisakė, kad internetas prisideda prie modernesnio informacijos sklaidimo. Į informacijos laisvės sąvoką taip pat įeina ir visuomenės laisvė būti informuotai, kurią užtikrina laisva spauda ir nepriklausoma žiniasklaida, įskaitant ir pranešimus apie neapykantos kalbą. Esant šioms aplinkybėms, vėl gi, svarbiausias yra prieigos prie interneto klausimas. Vis dažniau teisė prisijungti prie interneto laikoma naujai atsirandančia žmogaus teise, nes jai tenka lemiamas vaidmuo užtikrinant naudojimąsi kitomis žmogaus teisėmis, ypač saviraiškos laisve (Benedek, Kettemann, 2013, p. 28).

Spaudos ir medijos laisvė – tai viena iš pagrindinių liberalių teisių. Laisva spauda ir nepriklausoma žiniasklaida yra laikomi demokratinės valstybės pagrindu. Ji yra labai svarbi, kad būtų skatinamas viešasis diskursas apie svarbius visuomenei kylančius klausimus (Benedek, Kettemann, 2013, p. 29). Ypatingai dabar, kai interneto socialiniai tinklai turi tokią didelę galią.

Teisė į anonimiškumą taip pat yra saviraiškos laisvės dalis. Su šia teise kyla keletas problemų, pavyzdžiui, šmeižtas arba persekiojimas internete. Žinoma, anonimiškai skelbiama kritika erzina valstybių vyriausybes. Vyriausybės bando spręsti anonimiškumo problemą įpareigojant tokius anonimus registruotis ir taip atskleisti tikrąją tapatybę arba naudoti specialią programinę įrangą jų identifikavimui. Pavyzdžiui, žmonės, lankydami internetinėse kavinėse Irane, privalo registruotis, taip pat jau ir įvairūs komentatoriai, prieš pareikšdami savo nuomonę internetiniuose dienraščiuose, privalo registruotis. Interneto socialiniai tinklai, pavyzdžiui „Facebook“ taip pat reikalauja patvirtinti vartotojų tapatybę. Sukuriant paskyrą socialiniame tinkle „Facebook“

reikalaujama tikrojo vardo. Neįvedus tikrojo vardo paskyra yra trinama, kaip nutiko ir su rašytojo Salman Rushdie anketa, nes jis, registruodamasis, pasivadino pseudonimu. Tikrasis rašytojo vardas yra Ahmed Salman Rushdie. Tada „Facebook“ pakeitė jo vardą į Ahmed Rushdie. Tokia „Facebook“ vidaus politika turi įtakos saviraiškos laisvei, todėl Salman Rushdie pasinaudojo jau kito socialinio tinklo „Twitter“ paskyra, kurioje prašė, kad „Facebook“ grąžintų jo senąją paskyrą su pseudonimu per pusantros valandos, kas ir buvo padaryta. Kaip taikliai pasakė vienas komentatorius, apibūdinęs šią situaciją: kažkas man sako, kad tai nebūtų buvę įmanoma, jei Rushdie nebūtų turėjęs daugiau nei 115 000 sekėjų (Benedek, Kettemann, 2013, p. 38). Minėtas pavyzdys įrodo interneto socialinių tinklų galią, tam tikra prasme prisidedančią prie žmogaus teisių apsaugojimo.

Kaip jau užsiminta, interneto socialiniai tinklai atlieka tikrai svarbų vaidmenį kalbant apie saviraiškos laisvę. Jie suteikia galimybę naudotis žmogaus teisėmis, ypač saviraiškos laisve, ir gali veikti kaip demokratinio dalyvavimo ar net visos demokratijos, pagrindas, kadangi socialiniuose tinkluose ypatingai aktualu ir patogiu reikšti nuomonę, spaudžiant „patinka“ mygtukus. Pažymėtina, kad toks mygtukų spaudinėjimas arba komentarų rašymas užtikrina galimybę išreikšti save, tačiau turi ir tam tikrą neigiamą poveikį, kadangi taip interneto socialinių tinklų naudotojai jaučiasi pernelyg įsitraukę, įsivaizduoja, kad jie atlieka labai didelį visuomenei naudingą darbą, nors iš tiesų komentarų rašymas arba mygtukų paspaudimas nedaro jokios įtakos (Soken-Huberty, 2021). Taip pat žmogaus teisėms socialiniuose tinkluose gali kilti įvairių grėsmių dėl paslaugų teikimo sąlygų, kadangi pastarosios dar nėra pilnai prisitaikę prie žmogaus teisių reguliavimo. Grėsmės kyla, kaip nurodyta Europos Tarybos Ministrų Tarybos rekomendacijoje dėl žmogaus teisių apsaugos, susijusios su socialinių tinklų paslaugomis, dėl įvairių priežasčių: dėl teisinių ir procedūrinių apsaugos priemonių, susijusių su procesais, kurie gali lemti naudotojų paskyrų pašalinimą iš socialinių tinklų, nepakankamos nepilnamečių apsaugos, nepakankamos pagarbos kitų asmenų teisėms, nepilnai sureguliuotą privatumą užtikrinančių nustatymų bei apskritai skaidrumo trūkumo, susijusio su asmens duomenų tvarkymu (Benedek, Kettemann, 2013, p. 99).

Kadangi tiek nacionaliniame, tiek tarptautiniame reguliavime skiriami tam tikri saviraiškos laisvės ribojimo atvejai, kurie reikalingi vertybėms apsaugoti, toliau šiame darbe jie bus nagrinėjami. Konstitucijos 28 straipsnyje nustatyta, kad, įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Pagal Konstituciją apskritai riboti konstitucines žmogaus teises ir laisves galima, jeigu yra laikomasi šių

sąlygų: 1) tai daroma įstatymu, 2) ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus, 3) ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė, 4) yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo (Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas). Kaip minėta, skiriami tokie saviraiškos laisvės ribojimo pagrindai, įtvirtinti Konstitucijos 25 straipsnio trečiojoje dalyje: žmogaus sveikata, garbė ir orumas, privatus gyvenimas, dorovė ar konstitucinė santvarka. Konstitucijos 25 straipsnio ketvirtojoje dalyje įtvirtinama, kad jokie pateisinimai saviraiškos laisvei negalimi, jeigu jie susiję su nusikalstamais veiksmais, tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu. Nors toks vertybių sąrašas gana konkretus, tačiau Konstitucinis Teismas yra nurodęs, kad Konstitucijos 25 straipsnio trečioje dalyje išvardytų saugomų konstitucinių vertybių sąrašas negali būti aiškinamas kaip išsamus, baigtinis, taigi kaip neleidžiantis laisvės gauti ir skleisti informaciją riboti tada, kai reikia apsaugoti kitas, Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalyje *expressis verbis* nepamintas, konstitucines vertybes (Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarimas). Konvencijoje nustatyta, kad riboti saviraiškos laisvę galima: 1) kai kyla grėsmė valstybės saugumui, teritorinio vientisumo ar viešosios tvarkos interesams, 2) siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ir nusikaltimams, 3) žmonių sveikatai bei moralei, taip pat kitų asmenų orumui ar teisėms apsaugoti, 4) užkirsti kelią konfidencialios informacijos atskleidimui ar teisminės valdžios autoritetui ir nešališkumui garantuoti (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1950). Galima teigti, kad tiek nacionaliniame, tiek tarptautiniame reguliavime numatyti gan platūs saviraiškos laisvės ribojimo pagrindai, tačiau pažymėtina, kad visos saviraiškos laisvę ribojančios priemonės turi būti numatytos įstatymuose, jas galima taikyti tik esant teisėtam pagrindui (įstatymuose numatytais tikslais) ir tik išimtiniais atvejais, atsižvelgiant į konkrečią situaciją ir nepamirštant proporcingumo principo.

Apžvelgus saviraiškos laisvės ypatumus, gali kilti klausimas, ar galima įsikišti į saviraiškos laisvę? Tiesa, įsikišimo į saviraiškos laisvę būdų yra labai daug. Siaurai aiškinant tokio veiksmo faktą būtų išskiriamas tik tiesioginis įsikišimas turint tikslą užkirsti kelią įvairioms publikacijoms, pasisakymams ar kitokioms žodžio laisvės apraiškoms. EŽTT praktikoje įsikišimas į saviraiškos laisvę – labai lanksti sąvoka, apimanti daugybę įsikišimo į saviraiškos laisvę būdų ir plačią teisės gauti informaciją apimtį. Tokiais įsikišimais gali būti laikomi ne tik tiesioginiai draudimai, bet ir įvairių sankcijų bei ribojimų taikymas po informacijos paskleidimo. Galima teigti, kad įsikišimas į saviraiškos laisvę yra bet kokio pobūdžio priemonė, kuria sutrukdoma fizinio ar juridinio asmens

saviraiškos laisvei – užkertamas kelias viešai skleisti informaciją arba tai bet kokio pobūdžio sankcija, kuri pritaikoma jau po informacijos paskleidimo (Meškauskaitė, 2018, p. 120), pavyzdžiui paskyros užblokavimas arba pašalinimas iš interneto socialinio tinklo.

Aptarus saviraiškos laisvės, kaip vienos svarbiausių žmogaus teisių interneto socialiniuose tinkluose, sampratą, galima teigti, kad teisė į saviraiškos laisvę yra labai plati, tačiau ne beribė, kadangi ji gali būti ribojama. Riboti ją galima tada, kai vieno asmens saviraiškos laisvė pažeidžia kito asmens teises arba apskritai visuomenės, kaip visumos, vertybes. Tokiose situacijose valstybė gali teisėtai riboti saviraišką ir pritaikyti tam tikrą atsakomybę už saviraiškos laisvės pažeidimus. Toliau siekiant atskleisti temą šiame darbe bus aptariami saviraiškos laisvės pažeidimai ir kiti aktualūs aspektai.

2.2. Atskiri saviraiškos laisvės pažeidimai interneto socialiniuose tinkluose

Akcentavus saviraiškos laisvę, kaip vieną pagrindinių žmogaus teisių interneto socialiniuose tinkluose, aktualu apžvelgti šios teisės pažeidimus ir kitus aspektus remiantis teismų praktika.

EŽTT ne kartą paaikškino, kas yra saviraiška, žodžio laisvė ir kokia jų svarba demokratinėje visuomenėje. Teismas yra labai aiškiai nurodęs, kad net ir tokią kalbą, kuri nepatinka visuomenei, kuri gali šokiruoti ar trikdyti, gina saviraiškos laisvę saugantys įstatymai. Galima kalbėti apie nemandagumą, neetiškumą, bet jei komentaras nėra nukreiptas į žmogų tam, kad jį pažemintų ar sumenkintų dėl jo asmens tapatybės požymių, tokių kaip rasė, religija, lytis ir pan., tai nebus neapykantos kalba. Tokio komentaro autoriui nebus taikoma baudžiamoji atsakomybė už neapykantos kurstymą. Tam, kad komentaras būtų traktuotinas kaip neapykantos kalba, jis turi apimti keletą svarbių dalykų. Pirmiausia, jis turėtų būti nukreiptas prieš pažeidžiamą (pavyzdžiui, dėl amžiaus, negalios, tautybės, seksualinės orientacijos ir kt.) grupę ar jai priklausančią asmenį. Antras aspektas – komentaro ar kitokio teksto autorius turi turėti tikslą paniekinti, pažeminti žmogų, pasityčioti iš jo, kurstyti jį diskriminuoti ar su juo fiziškai susidoroti. Trečia, tokia informacija turi būti vieša. Privatūs pokalbiai, šiuo atveju, baudžiamosios atsakomybės neužtraukia (A. Gaidarovič, 2021). Lietuvoje nesantaika dažniausiai ir kurstoma elektroninėje erdvėje – interneto komentaruose, socialiniuose tinkluose, kadangi tai lengviausias ir patogiausias kelias išreikšti save. Tokiu būdu kasmet yra padaroma didžioji dalis (apie 90 proc.) nesantaikos kurstymo veikų.

2017 metų kovo 6 dieną Nacionalinė LGBT teisių organizacija LGL, pastebėjusi internete patalpintus komentarus, kuriais viešai tyčiojamasi, niekinama ir kurstoma smurtauti, fiziškai susidoroti su homoseksualiais asmenimis, kreipėsi į Lietuvos Respublikos Generalinę prokuratūrą su prašymu pradėti ikiteisminį tyrimą dėl neapykantos kurstymo. Savo skunde asociacija LGL pabrėžia, kad interneto portale www.lrytas.lt po 2017 m. kovo 3 d. publikuotu straipsniu „Gėjų iš Kauno pamilęs vilnietis patyrė skaudžiausią išdavystę“ patalpinti septyni komentarai, kuriais viešai tyčiojamasi, niekinama, skatinama neapykanta ir kurstoma diskriminuoti žmonių grupę ir jai priklausančius asmenis dėl seksualinės orientacijos, tai yra, kad minėtus komentarus parašiusių asmenų veiksmuose yra nusikalstamų veikų, numatytų Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau - LR BK) 170 str. 2 ir 3 dalyse, požymiai. LGL pareiškimą Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra persiuntė Kauno apygardos prokuratūrai (Kuktoraitė, 2017). 2017 metų kovo 14 dieną Kauno apskrities Vyriausiojo policijos komisariato kriminalinės policijos nusikaltimų nuosavybei tyrimo valdybos 1-ojo skyriaus vyresnioji tyrėja Justina Mešečko priėmė nutarimą nepradėti ikiteisminio tyrimo pagal LGL pareiškimą, motyvuodama, kad nepadaryta veikla, turinti LR BK

170 str. 2 ir 3 dalies požymių. Nutarimas atsisakyti pradėti tyrimą buvo grindžiamas jurisdikcijos principu, įvertinus, kad veika buvo pradėta ir baigta ne Lietuvos Respublikos teritorijoje, todėl galimai su šia veika susijusiems asmenims baudžiamoji atsakomybė pagal LR BK neiškyla. Pareiškimo nagrinėjimo metu nebuvo gauta duomenų, kad būtų kryptingai tyčia siekiama kurstyti smurtą, nesantaiką prieš žmonių grupę. Nebuvo nei sistemiškumo, nei komentarų realumo, kaip rašoma nutarime atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą (Kuktoraitė, 2017). 2017 metų kovo 21 dieną Nacionalinė LGBT teisių organizacija LGL pateikė skundą Kauno apygardos prokuratūrai, kuriuo prašė panaikinti minėtą Kauno apskrities Vyriausiojo policijos komisariato Kriminalinės policijos nusikaltimų nuosavybei tyrimo valdybos 1-ojo skyriaus vyresniosios tyrėjos nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą. Savo skunde asociacija LGL pabrėžė, kad saviraiškos laisvė nėra suderinama su nusikalstamais veiksmais: tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, raginimu smurtauti ar žeminti socialinės grupės orumą. Organizacijos atstovų įsitikinimu, nutarime nurodyti argumentai neva komentatorių veiksmuose nėra sistemiškumo, nėra reikšmingi nusikalstamos veikos, numatytos BK 170 str. sudėčiai ir savaime neatleidžia nuo atsakomybės. Taigi darytina išvada, kad BK 170 str. numatyta nusikalstama veika įvykdoma, kai pasisakantis asmuo nedviprasmiškai ir visiems suprantamai nurodo vieną iš įstatyme apibrėžtų žmonių grupių ir išreiškia jos atžvilgiu savo neigiamą, niekinantį ar žeminantį nusistatymą prieš juos (Kuktoraitė, 2017). 2017 metų spalio 16 dieną Kauno apygardos prokuratūra pranešė, kad baudžiamojoje byloje, kurioje D. R. S. kaltinama nusikalstamų veikų, numatytų LR baudžiamojo kodekso 170 str. 2 ir 3 dalyje padarymu, o asociacija LGL yra pareiškėjas, nuspręsta užbaigti procesą teismo baudžiamuoju įsakymu. Kaip LGL informavo Kauno apygardos prokuratūros Kauno apylinkės prokuratūros Trečiojo skyriaus prokurorė, sprendimas dėl ikiteisminio tyrimo pabaigimo baudžiamuoju įsakymu apskūstas nebuvo (Kuktoraitė, 2017).

Šis atvejis rezonuoja su Lietuvos teisėsaugos institucijų neveikimu Europos Žmogaus Teisių Teismo bylos Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą atveju. Akivaizdu, kad policijos pareigūnams, kuriuos pirmiausia pasiekia skundai dėl neapykantą kurstančių komentarų, trūksta būtinų įgūdžių ir konkrečių institucinių nurodymų atitinkamai kvalifikuojant šias veikas ir imantis tam tikrų procesinių žingsnių. Sunkiai suprantama interpretacija, kai komentare, raginančiame homoseksualius asmenis naikinti kaip blakes, nėra išvelgiama nusikalstamos veikos požymių (Kuktoraitė, 2017). LGL žmogaus teisių politikos koordinatoriaus įsitikinimu, saviraiškos laisvė yra demokratinėje visuomenėje būtina teisė, tačiau ši teisė nėra absoliuti. Tuo atveju, kai yra skatinama neapykanta ir kurstoma susidoroti su konkrečios socialinės grupės atstovais, negalima dangstyti

saviraiškos laisve. Baudžiamojo kodekso 170 straipsnis įstatymo leidėjo buvo patvirtintas būtent tuo tikslu, kad socialiai pažeidžiamos visuomenės grupės būtų apsaugotos nuo netinkamo saviraiškos laisvės interpretavimo. Todėl negalima vienos žmonių grupės teisių pažeidimo ir kriminalinio pobūdžio veiksmų pateisinti dangstantis kitomis prigimtinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis (Kuktoraitė, 2017). Galima teigti, kad yra svarbu žinoti saviraiškos laisvės ribas.

Pažymėtina, kad saviraiškos laisvės bylos jau visa koja įžengė į skaitmenizacijos pinkles – didelė dalis bylų susijusios su elektroninių ryšių komunikacija, veikla socialiniuose tinkluose, elektroninių ryšių komunikacijos perėmimu ir analize. Dar 2017 m. byloje Jankovskis prieš Lietuvą svarstytas pareiškėjo teisės įkalinimo įstaigoje gauti informaciją internetu buvo tik pirma kregždė ir lietuviškų skaitmeninių saviraiškos laisvės aspektą liečiančių bylų padangėje (Murauskas, 2022).

2021 m. gegužės 25 d. Didžiosios kolegijos sprendimas byloje *Big Brother Watch ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* yra neabejotinai tarp kelių svarbiausių EŽTT 2021 m. sprendimų. Bylos ašis yra privatumo teisės (Konvencijos 8 straipsnio) pažeidimai, susiję su Jungtinės Karalystės žvalgybos sistema – informacijos rinkimo, apdorojimo ir perdavimo trečiosioms šalims tvarka. Šiame sprendime EŽTT nustatė masinio informacijos rinkimo atvejais teisiniam reguliavimui taikytiną aštuonių žingsnių testą, kuris skiriasi nuo nustatytojo ankstesnėse bylose, taikytino individualaus sekimo atvejais. *Big Brother Watch* byla paliečia itin įdomų saviraiškos laisvės aspektą – žurnalisto turimos informacijos apsaugą masinio informacijos rinkimo procese. Šiame sprendime EŽTT plečia ankstesnėse bylose įtvirtintą žurnalistams taikytiną informacijos apsaugos standartą. Teismas nustatė, kad atsižvelgiant į intensyviai plėtojamų skaitmeninių technologijų potencialą rinkti informaciją globaliu mastu, žvalgybos veiksmai gali pasiekti asmenis tiek persekiojančios teritorijos valstybės ribose, tiek už jos ribų veikiančius žurnalistus. Dabartinė žvalgybos priemonių skvarba leidžia nustatyti informacijos šaltinius. Todėl, pasak EŽTT, ypač svarbu įtvirtinti aiškius konfidencialios žurnalistų informacijos laikymo, vertinimo, naudojimo, perdavimo ir naikinimo standartus. Žvalgybos priemonių taikymo metu aiškėjant, kad informacija gali būti susijusi su žurnalisto turima konfidencialia informacija, EŽTT nustatė būtinybę tokios informacijos tolesnio laikymo ir vertinimo teisėtumą sieti su nepriklausomo arbitro (pvz., teismo) patvirtinimu, kad informacijos tolesnis laikymas ir jos vertinimas pagrįsti viešuoju interesu. Teismas byloje konstatavo, kad Jungtinės Karalystės teisinis režimas dėl konfidencialios informacijos apsaugos nepakankamumo pažeidė Konvencijos 10 straipsnį. *Big Brother Watch* sprendime Konvencijos 10 straipsnio pažeidimas konstatuotas ir dėl Jungtinėje Karalystėje įtvirtintos informacijos įgijimo tiesiogiai iš elektroninių ryšių paslaugų teikėjų tvarkos. Pagal JK teisinį reguliavimą, su žurnalistų

informacijos šaltiniais susijusiai informacijai buvo taikoma papildoma apsauga. Tačiau ši apsauga neapėmė situacijų, kai buvo prašoma pateikti žurnalistų susirašinėjimą arba tais atvejais, kai tokia informacija buvo gaunama kartu su kita masinio sekimo metu renkama informacija. Big Brother Watch galima vadinti svarbiu žingsniu plečiant žurnalisto informacijos konfidencialumo apsaugą vis labiau vystomuose masinės informacijos sekimo procesuose (Murauskas, 2022).

Kitoje byloje - Sanchez prieš Prancūziją bei Z. B. prieš Prancūziją – išryškinamos siaurėjančios saviraiškos laisvės ribos. Prieš dešimtmetį vyravusią saviraiškos laisvės ir privataus gyvenimo gerbimo santykio problematiką EŽTT praktikoje pastaruoju metu pakeitė tinkamo saviraiškos laisvės ir neapykantos ar kitokios viešajam interesui prieštaraujančios kalbos santykio paieškos. Ne paskutinėje vietoje yra ir skaitmeninis komunikacijos aspektas – nemaža šio pobūdžio bylų dalis susijusi su internete skleidžiamomis idėjomis. 2021 m. rugsėjo 2 d. sprendimu byloje Sanchez prieš Prancūziją Teismas nenustatė Konvencijos 10 straipsnio pažeidimo, Prancūzijos teismams 3 000 eurų pinigine bauda nubaudus politinės partijos Front National politiką. Byloje nustatyta, kad p. Sanchez rinkimų kampanijos metu nedelsdamas neištrynė prie Facebook patalpinto įrašo esančių kitų tinklo vartotojų komentarų, nukreiptų prieš konkuruojančių partijų politikus. Minėtuose komentaruose kritikuojama pareiškėjo politinių oponentų vykdoma musulmonams palanki politika, nurodoma, kad musulmonai parduoda narkotikus, mėto akmenis į baltaodžių automobilius ir pan. Bylos problematika yra dvejopa: 1) Prancūzijos teisėje nustatyta galimybė už socialinio tinklo komentarus atsakomybę taikyti ne konkretaus įžeidžiančio ar viešajai tvarkai prieštaraujančio komentaro autoriui, 2) įrašų, už kuriuos pareiškėjas patraukas atsakomybėn, turinys. Atsakomybė politikui už prie jo įrašo esančių komentarų yra EŽTT vystomos atsakomybės sampratos už internete skleidžiamą informaciją dalis. Vienas pirmųjų žingsnių šioje srityje buvo 2015 m. Didžiosios kolegijos sprendimas Delfi prieš Estiją byloje, Teismui nenustačius saviraiškos laisvės pažeidimo, Estijoje priteisus žalos atlyginimą iš naujienų svetainės Delfi už pareiškėją žeidusius komentarus prie publikacijos (Murauskas, 2022).

Itin problemiškas yra konkrečių komentarų vertinimas turinio aspektu, priskiriant juos prie teiginių, skatinančių neapykantą ir smurtą prieš konkrečius asmenis dėl jų priklausymo religinei grupei. EŽTT aptariamus komentarus vertino kritiškai, nepaisydamas to, kad jie padaryti rinkimų kampanijos metu, taigi, gali būti vertinami plačia apimtimi ginamo politinio diskurso dalimi. O klasikinė Handyside prieš Jungtinę Karalystę sprendimo formulė, kad Konvencijos 10 straipsnio 2 dalis taikytina ir informacijai, kuri „žeidžia, šokiruoja ar trikdo“, šiuo atveju nebuvo svarstyta. Pridėjus aplinkybes, kad tiesiogiai smurto neskatinantys komentarai buvo padaryti ne pareiškėjo, o

kitų asmenų socialinio tinklo komentarų forma, baudžiamoji atsakomybė pareiškėjui atrodo gan savotiškai. N. Alkiviadou pabrėžia, kad Sanchez byla patenka į ilgą neapykantos kalbos bylų, išspręstų be pakankamo kontekstinio ir teorinio pagrindimo, sąrašą, toliau žeminant saviraiškos laisvės apsaugos ribą. Negalima praleisti dar vieno reikšmingo 2021 m. rugsėjo 2 d. sprendimo byloje Z.B. prieš Prancūziją. Byloje nagrinėta situacija, kai šmaikštus dėdė trimečiui vardu Jihad gimtadienio proga padovanojo marškinėlius su užrašais „je suis une bombe“ („aš esu bomba“) ir „Jihad, né le 11 septembre („Jihad, gimęs rugsėjo 11 d.“). Po vaiko pasirodymo darželyje tiek dėdei, tiek vaiko motinai teisėsaugos institucijų dėmesio netrūko. Jiems skirtos 4000 bei 2000 eurų baudos ir lygtinis laisvės atėmimas atitinkamai dviems bei vienam mėnesiui (Murauskas, 2022) .

Galima teigti, kad saviraiškos laisvė, būdama vienu iš demokratijos pamatų, patiria didelę transformaciją. Iš kai kurių praėjusių metų reikšmingesnių EŽTT sprendimų saviraiškos laisvės srityje matyti didelis skaitmeninių technologijų indėlis į saviraiškos laisvės ribų nustatymą, taip pat EŽTT polinkis leisti valstybėms individualiai nustatyti viešajam interesui prieštaraujančios saviraiškos ribas. Atsižvelgiant į galimą skirtingų Europos Tarybos valstybių požiūrių įvairovę apie ribotinos informacijos turinį, tokia tendencija gali lemti reikšmingą saviraiškos laisvės apsaugos silpnėjimą Europoje (Murauskas, 2022). Akivaizdu, kad ne tik saviraiškos laisvė, bet ir kitos žmogaus teisės tampa vis aktualesnės interneto socialiniuose tinkluose.

Kai kalba pasisuka apie saviraiškos laisvę interneto socialiniuose tinkluose, visų pirma reikia suvokti, kaip jau minėta, kad teisė į informaciją bei idėjas, jas gaunant ir (ar) skleidžiant internete, įmanoma tik turint prieigą prie interneto (angl. *right to access the Internet*), kadangi ji yra visa ko pagrindas. Todėl aktualu chronologiškai apžvelgti EŽTT praktiką šiuo aspektu. Vertinant EŽTT sprendimų evoliuciją, tai visų pirma reiškia interneto cenzūros, įprastai EŽTT bylų faktinėse aplinkybėse pasireiškiančios tinklalapių blokavimu, aspekto apžvalgą EŽTT.

Sprendime Akdeniz ir kiti prieš Turkiją, susijusiame su tinklalapių blokavimu EŽTT pasisakė dėl prieigos prie dviejų tinklalapių, kurie transliavo muziką nepaisydami autorių teisių įstatymų. Kaip nuolatinis aptariamų tinklalapių vartotojas, pareiškėjas pagrįdė skundėsi dėl pagal įstatymą taikytos priemonės, susijusios su meno ir intelektualiais kūriniais, papildomo poveikio. Teismas pripažino peticiją nepriimtina (nesuderinama *ratione personae*), nusprenddamas, kad vien to, kad pareiškėją – kaip ir kitus nagrinėjamų tinklalapių Turkijos interneto vartotojus – netiesiogiai paveikė blokavimo priemonė, nukreipta prieš du muzikos bendro naudojimo tinklalapius, nepakako, kad pareiškėjas būtų laikomas auka ilgametės EŽTT praktikos prasme. Pabrėždamas, kad interneto vartotojų teisės yra nepaprastai svarbios, Teismas paraleliai akcentavo, kad aptariamai du muzikos

srautinio perdavimo tinklalapiai buvo užblokuoti, nes jie veikė pažeidžiant autorių teisių įstatymus. Teismas taip pat įvertino, kad pareiškėjas turėjo daug galimybių naudotis įvairiomis kitomis muzikos skleidimo priemonėmis, kurios nepažeidė autorių teises reglamentuojančių taisyklių. Vadinas, saviraiškos laisvė neapima atvejų, kuomet yra pažeidžiamos autoriaus teisės, taigi EŽTT nubrėžtos saviraiškos laisvės ribos – saviraiškos laisvės gynimo ribos internete baigiasi ties autorių teisių pažeidimu.

2015 metų sprendime Cengiz ir kiti prieš Turkiją EŽTT sprendė klausimą, ar populiarios ir visuotinos vaizdo įrašų naudojimo tinklalapio „Youtube“ visiškas blokavimas pažeidė interneto vartotojų teises. Kaip jau minėta, pirmoje darbo dalyje, pagal Turkijos teisę draudžiama įžeisti tautos didvyrio Atatiurko atminimą. Nagrinėjamoje byloje valstybės teismas nustatė, kad YouTube buvo patalpinta apie dešimt vaizdo įrašų, kurie savo pobūdžiu yra laikytini Atatiurko įžeidimu. Remiantis šia faktine situacija ir minėtu reguliavimu, Turkijos teismas išdavė YouTube blokavimo įsakymą. Pareiškėjai YouTube blokavimo laikotarpiu, kuris truko virš 2 metų, kreipėsi į valstybės teismą, tikindami, kad toks blokavimas yra nesuderinamas su asmenų saviraiškos laisve, o konkrečiai – su asmenų teise skleisti ir gauti informaciją, tačiau pareiškėjų ieškinys buvo atmestas kaip nepagrįstas. Tuo pačiu pagrindu pareiškėjai kreipėsi į EŽTT.

2019 m. priimtame sprendime Kablis prieš Rusiją, kurioje, buvo spęstas internetinio tinklaraščio (angl. *blog*) ir interneto socialinio tinklo „VKontakte“ blokavimo pagrindumas. Pareiškėjas, organizuodamas nesankcionuotą piketą, apie jį paskelbė tiek minėtame socialiniame tinkle, tiek tinklaraštyje. Organizuojamo piketo tikslas buvo padiskutuoti apie tam tikrų Komijos Respublikos valdininkų sulaikymą dėl priklausymo nusikalstamai grupei ir sukčiavimo. Buvo kviečiama išreikšti nuomonę, nepriklausomai nuo to, ar sulaikymas vertinamas teigiamai ar neigiamai. Pareiškėjas, pareiškdamas apie piketą internete, tikėjosi jį surengti pagrindinėse gatvėse, tačiau tam negavo leidimo, o piketą buvo pasiūlyta surengti nuošalesnėse gatvėse. Minėtame socialiniame tinkle vis tiek buvo informacija, kad piketas bus rengiamas uždraustoje vietoje, tai yra pagrindinėse gatvėse. Esant neteisusiai informacijai buvo išleistas įsakymas, leidžiantis užblokuoti prieigą prie pareiškėjo tinklaraščio ir pareiškėjo paskyros socialinėje medijoje. Įvertindamas blokavimo įsakymo pagrindumą, EŽTT pabrėžė, kad šios priemonės buvo imtasi prieš priimant teismo sprendimą dėl paskelbto turinio neteisėtumo, todėl kišimasis į pareiškėjo teisę į saviraiškos laisvę buvo išankstinis suvaržymas (angl. *prior restraint*). EŽTT taip pat akcentavo, kad Rusijos įstatymai nereikalauja, kad Rusijos institucijos iširtų, ar būtina visiškai blokuoti visą tinklalapį, ar tik jame paskelbtą konkretų informacijos elementą, o tai, atsižvelgiant į kriterijus, kuriuos EŽTT jau

yra nustatęs pagal Konvencijos 10 str., yra nepateisinama. Taigi ankstesnėje praktikoje suformuluotas standartas išlieka aktualus ir aiškus – Konvencijos 10 str. įpareigoja valdžios institucijas, be kita ko, atsižvelgti į tai, kad priemonė, padariusi neprieinamą didelį informacijos kiekį, negali iš esmės apriboti interneto vartotojų teises ir turėti didelį papildomą poveikį medžiagai, kuri nebuvo nustatyta kaip neteisėta.

Vienas garsesnių atvejų, susijusių su saviraiškos laisve internete – tai 2021 m. sausio mėnesį įvykęs buvusio Jungtinių Amerikos Valstijų prezidento D. Trumpo „Twitter“ paskyros užblokavimas dėl smurto kurstymo grėsmės. Toks „Twitter“ veiksmas buvo griežčiausia bausmė, kurios bet kuris interneto socialinis tinklas kada nors ėmėsi prieš D. Trumpą. Buvęs Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentas naudojo savo „Twitter“ paskyrą paskelbdamas Baltųjų rūmų politiką, atakuodamas varžovus ir plačiai paskleisdamas dezinformaciją. Daugelį metų „Twitter“ patyrė kritikų spaudimą apriboti Trumpo melagingų žinučių pasiekiamumą. Raginimai uždrausti D. Trumpui naudotis „Twitter“ taip pat pasigirdo jau seniai. Tačiau D. Trumpo paskyra nebuvo ištrinta, kadangi pats „Twitter“ suteikia didelę reikšmę pasaulio lyderių, kurių įrašai turi tam tikrą vertę, paskyroms. D. Trumpo „Twitter“ paskyra, turėjusi daugiau nei 88 mln. sekėjų, buvo pašalinta po to, kai bendrovė perspėjo prezidentą, kad taip nutiks, jei jis nenustos piktnaudžiauti, įskaitant bandymus žlugdyti lapkritį įvykusių rinkimų rezultatus skelbiant melagingus teiginius. Viskas pasikeitė, kaip minėta, po riaušių prie Kapitolijaus ir po daugybės įrašų, bandančių sužlugdyti prezidento rinkimų rezultatus. D. Trumpas į paskyros užblokavimą atsakė, kad tai buvo priemonė nutildyti tiek jį, tiek jo sekėjus ir apkaltino interneto socialinį tinklą „Twitter“ pažeidus jo žodžio laisvę (Allyn, Keith, 2021).

Kaip minėta, interneto socialiniuose tinkluose galima reikšti nuomonę. Bet, kai pradėdame kalbėti apie kitus, naudodami necenzūrinę leksiką įžeidinėdami ir nesusimąstome, kaip tai gali atsilipti kitiems, šioje vietoje žodžio laisvė baigiasi. Žmonės, sėdėdami kitoje ekrano pusėje, leidžia sau gerokai daugiau, nei leistų komentuodami gyvai. Pasižiūrėjus internete, socialinėse medijose yra susiformavusi tokia diskusijų, žodžio laisvės, saviraiškos kultūra, kuri labai aštri ir gerokai stipresnė nei mes sau leistume susitikę akis į akį. Yra tam tikras fenomenas, kuris palaipsniui išsivysto į vadinamąją neapykantos kalbą (angl. hate speech), kuri socialiniuose tinkluose ir internete vis stiprėja. Žmonės vis labiau pripranta ir naudoja vis žodžius. Mes tarsi po truputį priprantame prie tokio tono ir tai tampa norma (Šidlauskienė, 2019).

Lietuva šiuo atveju nėra išskirtinė šalis. Visame pasaulyje yra tos pačios problemos. Galbūt kai kuriais aspektais skiriasi tik mastai. Viena iš mūsų problemų – žemas empatijos lygis. Tiek

mokslininkai, tiek aktyvistai, tiek politikai skambina pavojaus varpais ir sako, kad tai yra problema. Bandoma ieškoti būdų, kaip ją spręsti, kaip padaryti, kad ta žodžio laisvė nevirstų visiškai nevaldomu dalyku. Politikams, viešesniems asmenims yra daug didesni skaidrumo, viešumo standartai, tačiau bendraja prasme tie kriterijai neturėtų skirtis. Minėti asmenys turėtų jausti didesnę atsakomybę už savo žodžius – neatsakingas elgesys ar kalbėjimas priveda prie to, kad ir visuomenė pradeda juos kopijuoti.

Apibendrinant galima teigti, kad saviraiškos laisvė apima teisę turėti savo nuomonę, skleisti bei gauti informaciją ir idėjas. Teisė turėti nuomonę reiškia asmens įsitikinimų ir pažiūrų turinį, kuris yra tik to asmens privatus reikalas, ir kurio negalima riboti jokiais teisinėmis priemonėmis. Žmogus turi būti nevaržomas žodžio laisvei, tačiau jis turi suvokti šios laisvės trapumą – jo žodžio laisvė negali pažeisti kito žmogaus laisvės. Kaip taisyklė, saviraiška interneto socialiniuose tinkluose labai praplečia mūsų galimybes, suteikia daugiau drąsos ir pasitikėjimo reikšti nuomonę. Dažnai socialiniuose tinkluose jaučiamės drąsesni. Kiekvienam reikia suvokti, kad mes nesame visagaliai socialinėje erdvėje, ten lygiai taip pat gali mus nubausti, todėl turime elgtis sąžiningai ir pagal įstatymus nepažeisti vienas kito laisvės, garbės ir orumo. Tuo tikslu toliau darbe bus aptariamas atsakomybės už žmogaus teisių interneto socialiniuose tinkluose klausimas.

3. ATSAKOMYBĖS TAIKYMAS UŽ ŽMOGAUS TEISIŲ INTERNETO SOCIALINIULOSE TINKLUULOSE PAŽEIDIMĄ

Aptarus saviraiškios laisvės sampratą bei aktualiauosius šios laisvės pažeidimus, gali kilti klausimas, kokia atsakomybė kyla už įvairių žmogaus teisių interneto socialiniuose tinkluose pažeidimą, kuris ir bus nagrinėjamas.

Kaip minėta, didėjantis interneto socialinių tinklų naudojimas vis labiau išryškina jų trūkumus. Viena iš jau minėtų problemų darbo pradžioje yra privatumas internete, kurią aktualu aptarti. Konstitucijos 22 straipsnis garantuoja teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą, tačiau kyla klausimas, kaip ši teisė užtikrinama interneto socialiniuose tinkluose. Duomenų apsaugą nustato ir 1995 m. spalio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (95/46/EB) dėl asmens apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo, tačiau direktyvos nuostatų taikymas interneto socialinių tinklų erdvei yra abejotinas. Pavyzdžiui, 2018 m. kilo skandalas, kai socialinis tinklas „Facebook“ buvo įtariamai tūkstančių vartotojų asmeninių duomenų atskleidimu trečiosioms šalims. Taip pat duomenų apsaugos spragos socialiniuose tinkluose pasireiškė ir pernai, kai vėl pasirodė informacija, kad socialinis tinklas „Facebook“ galimai nutekino vartotojų asmens duomenis (Wong, 2019). Buvo skelbiama, kad įsilaužėliai gali lengvai ir nemokamai prieiti prie tokių duomenų kaip: profilių adresai, telefonų numeriai, vardai ir pavardės, gimimo datos ar elektroninio pašto adresai. Dėl to duomenų ir duomenų bazės vagystės ir kitas nusikalstamas veikas tiria ne tik teisėsaugos institucijos, bet ir jų darbą prižiūri ir įvertina duomenų priežiūros institucijos (Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija, 2021). Todėl tuo tikslu siekiant užkirsti kelią žmogaus teisių pažeidimams interneto socialiniuose tinkluose, nuo 2018 metų pradėtas taikyti Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas (BDAR), kuriame išskiriamos tokios teisės: 1) gauti informaciją apie savo asmens duomenų tvarkymą, 2) susipažinti su asmens duomenimis, kurie yra saugomi, 3) teisę prašyti ištaisyti neteisingus, netikslius ar neišsamius asmens duomenis, 4) teisę prašyti ištrinti (dar vadinama teisę būti pamirštam) asmens duomenis, kurių jau nebereikia arba kurie yra tvarkomi neteisėtai, 5) teisę nesutikti, kad asmens duomenys būtų tvarkomi rinkodaros tikslais arba nesutikti, kad būtų tvarkomi bet kokie kiti duomenys, susiję su konkrečiu atveju, 6) teisę prašyti konkrečiais atvejais apriboti savo asmens duomenų tvarkymą, 7) teisę gauti savo asmens duomenis kompiuterio skaitomu formatu ir persiųsti juos kitam duomenų valdytojui (dar kitaip vadinama duomenų perkėliamumo teise), 8) teisę prašyti, kad automatizuotu duomenų tvarkymu grindžiamus sprendimus, kurie susiję su mumis arba turi mums reikšmingos įtakos ir yra pagrįsti asmens duomenimis, priimtų fiziniai asmenys, o ne tik kompiuteriai – tokiu atveju mes turime teisę išreikšti savo nuomonę ir ginčyti

sprendimus (Europos parlamento ir tarybos reglamentas (ES), 2016/679). Pažeidus minėto reglamento nuostatas, kiekvienu konkrečiu atveju, gali būti skiriamos administracinės baudos, kurios nuo pažeidimo pobūdžio gali siekti iki dešimčių milijonų eurų. Taip pat siekiant apsaugoti asmens duomenis Lietuvoje nuo 1996 metų įsigaliojo Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas, kurio paskirtis - saugoti žmogaus pagrindines teises ir laisves, visų pirma žmogaus teisę į asmens duomenų apsaugą, ir užtikrinti aukštą asmens duomenų apsaugos lygį. Pagal šio įstatymo 32 straipsnį taip pat skiriamos administracinės baudos (Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas, 1996). Taigi, pažeidus žmogaus teisę į duomenų apsaugą interneto socialiniuose tinkluose, gresia atitinkamos administracinės baudos.

Kita problema, ypatingai aktuali interneto socialiniuose tinkluose – tai sukčiai. Visai neseniai interneto socialiniuose tinkluose atsirado naujovė – parduotuvių (angl. *marketplace*) skiltis, kurioje galima lengvai nusipirkti ar parduoti prekę arba paslaugą. Nenuostabu, kad elektroninėje erdvėje buvo fiksuojamas sukčiavimo atvejų padidėjimas, pavyzdžiui, kai pirkėjai prekių ar paslaugų negauna vien dėl to, kad prekes ar paslaugas teikiantis asmuo netikėtai pradingsta iš atitinkamo socialinio tinklo ir su juo susisiekti tampa nebeįmanoma. Panašūs dalykai vyksta ir tiesioginių transliacijų metu, kai pardavėjams po tokių transliacijų yra pervedami pinigai už užsakytas prekes, tačiau prekės negaunamos, o interneto socialinio tinklo puslapis, kuris transliavo pardavimą, yra dingęs iš atitinkamo socialinio tinklo. Pasitaiko situacijų, kai pinigai taip ir nėra gražinami, nes nesurandami pardavėjai, tačiau žymiai dažniau, net ir esant nedidelei apgaulės būdu pasisavintai sumai, tokie pažeidėjai yra surandami ir nubaudžiami, remiantis Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 108 straipsniu, kuriame numatyta, kad vagystė, sukčiavimas, turto pasisavinimas ar iššvaistymas, kai pagrobto, įgyto, pasisavinto turto vertė neviršija trijų bazinių bausmių ir nuobaudų dydžio, tai yra neviršija 150 eurų, užtraukia baudą nuo devyniasdešimt iki keturių šimtų eurų (Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas, 2015). Tačiau socialiniai tinklai tokiais atvejais turi iš tiesų didelę galią, kadangi nuo to pačio pardavėjo nukentėję asmenys gali susiburti ir, pavyzdžiui, pareikšti grupinį ieškinį ir taip apginti pažeistas teises. Be to, socialiniuose tinkluose galima rasti viešų grupių, kur skelbiami ne tik atsiliepimai apie įvairias parduotuves, bet kartu yra viešinami ir nepatikimų pardavėjų profiliai, susirašinėjimai, taip įspėjant draugus ar pažįstamus apie sukčius. Kitas pavyzdys, kuris vis dažniau aptinkamas interneto socialiniuose tinkluose, yra toks sukčiavimo būdas, kai prisidengiama meilės reikalais. Interneto socialiniuose tinkluose vis daugėja sukčių, kurie slepia savo tapatybę, kurdamiesi netikras paskyras ir taip ieško įvairių būdų išviloti pinigus. Socialiniai tinklai, ypatingai „Facebook“, „Instagram“ arba

pažinčių programėlės tapo itin populiaria tokio sukčiavimo vieta. Nuo tokių sukčių nukenčia tikrai daug asmenų, bet ne visus atvejus galima susekti, kadangi nukentėjusieji jaučiasi pažeidžiami, gėdijasi ir nenori atskleisti, kad taip lengvai buvo apgauti. Tokie pažeidėjai privalo atsakyti ir yra baudžiami remiantis LR BK 182 straipsniu, kuriame nustatyta baudžiamoji atsakomybė už svetimo turto arba teisės į turtą įgijimą, turtinės prievolės išvengimą arba jos panaikinimą savo ar kitų asmenų naudai apgaule. Tokie asmenys baudžiami viešaisiais darbais arba bauda, laisvės apribojimu, laisvės atėmimu nuo trejų iki aštuonerių metų (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000).

Kita temai aktuali ir dažnai pasitaikanti problema – šmeižtas. Socialiniuose tinkluose galima dalintis įvairia informacija, reikšti savo mintis ir nuomonę, ginti savo įsitikinimus. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnyje yra įtvirtinta jau minėta saviraiškos laisvė. Tačiau saviraiškos laisvė negali būti įgyvendinama skleidžiant melagingą informaciją, šmeižiant kitą asmenį. Dažnai socialiniuose tinkluose atsiranda šmeižiančios informacijos, kada nukenčia tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys. Šmeižtas, kaip taisyklė, dažniausiai atsiranda dėl asmeninių motyvų - tada kai norima pakenkti asmens ar įmonės reputacijai. Siekiant apsaugoti kito asmens garbę, orumą - saviraiškos laisvė, kaip minėta, yra ribojama įstatymais, o griežčiausia apribojimo forma yra baudžiamoji atsakomybė. Konstitucijos 25 straipsnis siejasi su Konstitucijos 44 straipsnyje suformuluotu masinės informacijos cenzūros draudimu ir draudimu monopolizuoti masinės informacijos priemones. Už šmeižimą pažeidėjai yra baudžiami remiantis LR BK 154 straipsnio pirmąja dalimi, kurioje teigiama, kad tas asmuo, kuris paskleidė apie kitą žmogų tikrovės neatitinkančią informaciją, kuri gali paniekinti ar pažeminti asmenį ar pakirsti jo pasitikėjimą savimi baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba laisvės atėmimu iki vienerių metų (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Taip pat žmonės naudojami saviraiškos laisve tyčiodamiesi iš kitų asmenų, diskriminuojant kitą asmenį. Konvencijos 14 straipsnyje yra numatyta, kad šiame straipsnyje nustatytais teisėmis ir laisvėmis užtikrinama, kad asmenys nebus diskriminuojami dėl lyties, rasės, odos spalvos, religijos, kalbos, politinių ar kitokių pažiūrų (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1950). Taipogi, diskriminacijos draudimui yra skirtas Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos nuostatos – ypač 21 straipsnis. Už diskriminaciją socialiniuose tinkluose pažeidėjai yra baudžiami remiantis LR BK 154 straipsniu, kuriame teigiama, kad jei asmuo viešai veiksniu, žodžiu ar raštu užgauliai pažemino žmogų, jis bus baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki vienerių metų. Pažymėtina, kad už šiame straipsnyje numatytas veikas pažeidėjas yra baudžiamas tik tuo atveju, jei nukentėjęs asmuo pateikia skundą ar jo teisėtas atstovas pareiškimą.

Taip pat vis dažniau girdimos istorijos apie garbės ir orumo pažeidimus socialiniuose tinkluose, kai pažeidėjas atlieka neteisėtus veiksmus vienoje valstybėje, o nukentėjęs asmuo gyvena kitoje valstybėje. Būna ganėtinai sunku nubausti tą žmogų, kuris gyvena kitoje šalyje, tačiau jeigu atsitinka taip, kad pažeidėjas ir nukentėjęs gyvena toje pačioje šalyje, pavyzdžiui, Lietuvoje, tai bus galima lengviau nubausti. Asmenys, pažeidžiantys žmogaus garbę ir orumą, yra baudžiami tiek baudžiamąja, tiek civiline atsakomybe, atitinkamai remiantis LR BK 154 straipsniu ir Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.24 straipsniu.

Kita problema – neteisėtas nuotraukų naudojimas. Dažnai atsitinka ir taip, kad asmens nuotraukos yra viešinamos neteisėtai. Teisė į atvaizdą yra neatskiriama nuo tokios teisės turėtojo asmens. Galime teigti, kad pažeidus šią teisę, yra pažeidžiamos ir kito žmogaus teisės - garbė ir orumas, privataus gyvenimo neliečiamumas ir jo slaptumas. Teisei į atvaizdą nėra taikomas senaties terminas, dėl to ši teisė gali būti ginama ir mirus fiziniam asmeniui (tokiu atveju, šią teisę gina įpėdiniai, šeimos nariai) (Vilniaus universiteto Teisės klinika, 2021). Šioje teisės į atvaizdą situacijoje skiriasi teisės apsauga privatiems asmenims ir viešiesiems asmenims. Privatiems asmenims yra taikomos didesnė apsauga nei viešiesiems asmenims. Viešų asmenų teisė į atvaizdą yra siauresnio pobūdžio, jų atvaizdo naudojimui dažniausiai net nereikia jų sutikimo - iki tol kol atvaizdo viešinimas nepažeidžia jų orumo, garbės, privataus gyvenimo, neskatina kitų asmenų fiziškai prieš juos smurtauti ir nekelti grėsmės gyvybei. Privačių asmenų atvaizdo naudojimui reikia gauti sutikimą (jei asmuo nepilnametis gauti tėvų ar įtėvių sutikimą). Sutikimas yra būtinas, neskaitant tų atvejų, kai fotografuojama viešojoje vietoje. Jei nuotrauka socialiniuose tinkluose yra išplatinama neteisėtai, tai pažeidžia fizinio asmens garbę bei orumą, privataus gyvenimo neliečiamumą, dėl ko fizinis asmuo, kurio teisė į atvaizdą buvo pažeista, turi teisę teismo tvarka reikalauti nutraukti tokius veiksmus bei atlyginti turtinę ir neturtinę žalą. Po asmens mirties tokį ieškinį turi teisę pareikšti jo sutuoktinis, vaikai ir tėvai (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Taip pat, jei pažeidėjas naudoja asmens nuotrauką pabrėždamas tam tikras asmens ypatybes, siekiant sukurstyti neapykantą ar diskriminaciją - dėl rasės, religijos, pažiūrų ar lyties, seksualinės orientacijos, pažeidėjas gali būti baudžiamas pagal LR BK 170 straipsnį. Toks asmuo baudžiamas bausia arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000).

Dažnai socialiniuose tinkluose atsitinka ir taip, kad yra sukuriami netikri profiliai (angl. *fake profile*) su išgalvotais vardais ir pavardėmis, panaudojus kokio fizinio asmens nuotraukas keliamas socialiniuose tinkluose. Pažymėtina, kad nukentėjęs asmuo gali net nežinoti, kad jo asmeninė informacija yra pavogta. Tapatybės vagystės socialiniuose tinkluose vyksta todėl, nes asmenys turi

savanaudiškų tikslų, tokių kaip įžeidžiančių komentarų rašymui, sukčiavimui, kito asmens šmeižimui. Tapatybės informacijos naudojimas ketinant padaryti nusikaltimą yra laikomas nusikaltimu pagal LR BK 182 straipsnį. Dažnai už tokias vagystes, kai pasisavinama tik nuotrauka, nėra baudžiama. Socialiniai tinklai turi atitinkamą funkciją, kuri leidžia pranešti apie netikrą profilį arba užblokuoti asmenį ir kitas galimas jo anketas ateityje. Žmonėms pranešus apie netikrą profilį, jis yra pašalinamas iš socialinio tinklo, kas yra lengviausias bent jau minimalaus teisingumo atkūrimas interneto socialiniuose tinkluose.

Kartais kyla klausimas, ar už įžeidžiančius, asmens garbę ir orumą žeminančius komentarus galima taikyti baudžiamąją atsakomybę kaip už viešosios tvarkos pažeidimus. Baudžiamoji atsakomybė už viešosios tvarkos pažeidimą yra nustatyta LR BK 284 straipsnyje, kuriame sakoma, kad tokia nusikalstama veika yra laikomi įžūlūs veiksmai, grasinimai, patyčios, vandalizmas, demonstruojantys nepagarbą aplinkiniams ar aplinkai ir trikdantys visuomenės rimtį ir tvarką. Nepadorus elgesys ir necenzūrinių žodžių vartojimas taip pat gali būti laikomi nusikalstamomis veikomis, bet būtina sąlyga – išvardinti nusikaltimai turi būti padaryti viešojoje vietoje. Viešąja vieta teisės doktrinoje yra pripažįstama gatvė, keliai, stadionai, įmonių ir įstaigų patalpos ir kita, taip pat tam tikros teritorijos, kuriose paprastai žmonės nesilanko, bet dėl tam tikrų priežasčių jose susirenka keli ar daugiau žmonių (miškas, ežero pakrantė ar pan.) Interneto svetainės, nors ir viešai prieinamos, yra priskiriamos virtualioms erdvėms, todėl pagal galiojančius teisės aktus interneto žiniasklaidos straipsnių komentatorių veiksmai nėra traktuojami kaip viešosios tvarkos pažeidimai, bet gali būti kvalifikuojami kaip kitus LR BK straipsnius, pavyzdžiui, kaip šmeižimas ar nesantaikos kurstymas. EŽTT jurisprudencijoje taip pat yra pripažįstama ir pagrindžiama interneto portalų civilinė atsakomybė už anoniminius komentarus padarytą žalą asmens garbei ir orumui (dalykinei reputacijai). Antai šis teismas 2013 m. nustatė, kad byloje *Delfi v. Estonia* Estijos nacionaliniai teismai, priteisdami iš interneto portalo Delfi valdytojo neturtinės žalos atlyginimą verslininkui, apie kurį buvo paskleisti anoniminiai įžeidžiantys ir šmeižiamojo pobūdžio komentarai, įsikišo į viešosios informacijos skleidėjo, t.y. Delfi, saviraiškos laisvę. Šioje byloje EŽTT nusprendė, kad toks įsikišimas į saviraiškos laisvę buvo numatytas įstatyme, atitiko Konvencijos 10 straipsnio 2 dalyje nustatytus tikslus ir buvo būtinas demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei teisėtus interesus, ir nenustatė Konvencijos 10 straipsnio pažeidimo. Šiuo sprendimu EŽTT pripažino, kad Estijos Teismai tokiu atveju neturtinę žalą galėjo priteisti iš interneto portalo ir kad dėl tokių komentarų žalą patyręs asmuo gali pats pasirinkti: ar ieškoti anoniminių komentatorių, ar reikalauti žalos atlyginimo iš interneto portalo, kuris suteikia galimybę tokius anoniminius

komentarus skelbti (Meškauskaitė, 2018, p. 117).

Kaip minėta darbo pradžioje, interneto socialiniai tinklai yra pakankamai nauja erdvė, todėl gali kilti klausimas, kaip ir kur spręsti ginčus, kai juose pažeidžiamos žmogaus teisės. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas spėsdamas bylą, kurioje Lietuvoje reziduojantis užsienietis (Ukrainos pilietis) pareiškė ieškinį dėl garbės ir orumo gynimo Rusijos Federacijos piliečiui (2021 m. balandžio 14 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civ. byloje Nr. e3K-3-89-916/2021), išaiškino, kad tokiu atveju gali būti kreipiamasi į teismus tos valstybės, kuri yra: 1) neteisėtų veiksmų fizinio atlikimo vieta, tai yra kur buvo atliktas fizinis įrašo paviešinimo socialiniame tinkle veiksmas. Ši vieta dažniausiai sutampa su atsakovo gyvenamąja (buveinės) vieta, arba 2) valstybė, į kurią yra nukreipta atitinkama publikacija (vertinama atitinkamo interneto resurso lankytojų pasiskirstymo geografija, lankomumo statistika, informacijos kalba ir turinys, aktualumas tam tikrai vietai ar regionui ir kt.). Ši vieta dažniausiai bus ieškovo gyvenamoji (buveinės) vieta, arba 3) valstybė, kurioje atitinkama informacija buvo jos adresatų sužinota, nes būtent šioje vietoje dažniausiai atsiras žala. Šis jurisdikcijos pagrindas taip pat dažniausiai atitiks nukentėjusio asmens gyvenamąją (buveinės) vietą. Todėl nepaisant to, kad Rusijos Federacijos pilietis per savo socialinio tinklo „Twitter“ paskyrą paskleidė asmenį žeminančią informaciją rusų kalba, Lietuvoje reziduojantis asmuo dėl garbės ir orumo gynimo bei žalos atlyginimo turi teisę kreiptis į teismus Lietuvoje, kadangi būtent čia turi interesų ir turi reputaciją. Savo ruožtu, teismas Lietuvoje turės įvertinti, ar ieškovo reputacijai Lietuvoje galėjo būti padaryta žala, tai yra, ar Lietuvoje buvo pasiekta pakankama tikrovės neatitinkančios ir žeminančios informacijos apie ieškovą sklaida (Andriulevičiūtė, 2021).

Aptarus atsakomybės už žmogaus teisių pažeidimą aspektus, galima daryti išvadą, kad socialiniuose tinkluose daugiausiai pažeidžiama asmens teisė į privatumą, kadangi dažnai yra nutekinami socialinių tinklų vartotojų duomenys. Pažeidėjai yra baudžiami už įvairius žmogaus teisių pažeidimus interneto socialiniuose tinkluose pagal atitinkamas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso ar civilinio kodekso normas, kadangi atsakomybė už tokių teisių pažeidimus dar nėra specifiskai sureguliuota.

IŠVADOS

1. Žmogaus teisės interneto socialiniuose tinkluose dar kitaip vadinamos skaitmeninėmis teisėmis. Interneto socialiniai tinklai yra viešoji paslauga, kuri turi suteikti galimybes naudotis žmogaus teisėmis bei gerbti jas kaip vertybę. Interneto socialiniuose tinkluose kyla diskusijos dėl žmogaus teisių, ypač dėl privatumo užtikrinimo, duomenų apsaugos, saviraiškos laisvės ribų bei nepilnamečių apsaugos interneto socialiniuose tinkluose. Pažymėtina, kad be žmogaus teisių interneto socialiniuose tinkluose, išskiriamos ir pareigos, kurios prisideda prie tinkamo žmogaus teisių įgyvendinimo. Interneto socialinių tinklų vartotojai gali gan laisvai naudotis numatytais teisėmis, tačiau neturi pamiršti ir pareigų siekiant išvengti garbės ir orumo ar teisės į privatumą pažeidimų.

2. Saviraiškos laisvė yra viena esminių žmogaus teisių interneto socialiniuose tinkluose, kurią reglamentuoja tiek nacionaliniai, tiek tarptautiniai teisės aktai. Saviraiškos laisvė suprantama kaip teisė turėti įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, akcentuojant jos svarbą demokratinėje visuomenėje. Ji su tam tikrais ribojimais vertybėms apsaugoti leidžia išsakyti nuomonę įvairiais klausimais. Pažymėtina, kad saviraiškos laisvės ribojimai turi būti numatyti įstatymuose, juos galima taikyti esant teisėtam pagrindui ir tik išimtiniais atvejais, atsižvelgiant į konkrečią situaciją ir laikantis proporcingumo principo. Žvelgiant į teismų praktiką, galima rasti atvejų, kai saviraiškos laisvė vienaip ar kitaip yra pažeidžiama, dėl ko užblokuojamos socialinių tinklų paskyros. Taip pat akcentuotina, kad Lietuvoje institucijų darbuotojams trūksta įgūdžių, kaip reikia spręsti neapykantą kurstančių komentarų problemą, kai pernelyg peržengiamos saviraiškos laisvės ribos. Pažymėtina, kad interneto socialinių tinklų vartotojai turi suvokti saviraiškos laisvės trapumą, kadangi jų žodžio laisvė negali pažeisti kito laisvės.

3. Atsakomybė už sukeltą žalą interneto socialiniuose tinkluose Lietuvoje nėra specifiskai sureguliuota, kadangi nėra išskiriamo specialaus atsakomybės taikymo mechanizmo už tam tikrų žmogaus teisių interneto socialiniuose pažeidimą. Galima tik svarstyti, ar esamas reguliavimas yra pakankamas, akcentuojant tai, kad žmogaus teisių pažeidimų interneto socialiniuose tinkluose tik daugės.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Tarptautiniai teisės aktai

1. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497.

Europos Sąjungos teisės aktai

2. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.
3. Recommendation CM/Rec(2012)4 of the Committee of Ministers to member States on the protection of human rights with regard to social networking services, adopted by the Committee of Ministers on 4 April 2012 (2012). Council of Europe. Prieiga per internetą: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805caa9b
4. Europos parlamento ir tarybos reglamentas (ES) 2016/679 (2016) dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo ir kuriuo panaikinama Direktyva 95/46/EB (Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas), Nr. L 119/1

Lietuvos Respublikos teisės aktai

5. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014
6. Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, 63-1479
7. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741
8. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262
9. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas (2015). TAR, 11216

Specialioji literatūra

10. Benedek, W. And Kettemann M. C. (2013). *Freedom of expression and the internet*. Strasbourg: Council of Europe Publishing
11. Meškauskaitė, L. (2018). *Žiniasklaidos teisė. Visuomenės informavimo teisė: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Antrasis papildytas leidimas. Vilnius: Registrų centras.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

12. *Ahmet Yildirim prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 3111/10, [2012-12-18].
ECLI:CE:ECHR:2012:1218JUD000311110
13. *Cengiz ir kiti prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 48226/10,14027/11, [2015-12-01].
ECLI:CE:ECHR:2015:1201JUD004822610
14. *Kablis prieš Rusiją* [EŽTT], Nr. 48310/16 and 59663/17, [2019-04-30].
ECLI:CE:ECHR:2019:0430JUD004831016
15. *Akdeniz ir kiti prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 41139/15, 41146/15, [2021-05-04].
ECLI:CE:ECHR:2021:0504JUD004113915

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika

16. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 1995 m. balandžio 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos radijo ir televizijos statuto 7 bei 9.3 straipsnių, taip pat dėl Radijo ir televizijos programų transliavimo valstybinių įrenginių nuomos privačioms redakcijoms konkursų organizavimo techninės komisijos nuostatų 3 bei 12 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. 19/94
17. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 1997 m. vasario 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. 6/96-10/96
18. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2000 m. Liepos 11 d. Redakcija) 27 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 27 straipsnio pakeitimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2002 m. Liepos 5 d. Redakcija) 57 straipsnio 4 dalies, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (1997 m. Gegužės 22 d. Redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 4 punkto, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (2002 m. Birželio 20 d. Redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 6 punkto, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 48 straipsnio 1 dalies (1961 m. Birželio 26 d. Redakcija) ir 75 straipsnio 1 dalies (1975 m. Sausio 29 d. Redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. 34/2000-28/01

19. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2002 m. spalio 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. 36/2000

20. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl neskelbtinos informacijos platinimo tvarkos“, Nr. 19/04

Kiti šaltiniai

21. Allyn, B., Keith, T. *Twitter Permanently Suspends Trump, Citing Risk Of Further Incitement Of Violence* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.npr.org/2021/01/08/954760928/twitter-bans-president-trump-citing-risk-of-further-incitement-of-violence?t=1650918059665> [žiūrėta 2022 m. kovo 29 d.].

22. Andriulevičiūtė, R. *Jus įžeidinėja socialiniuose tinkluose: kurioje šalyje spręsti ginčą?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2021/05/26/jus-izeidinea-socialiniuose-tinkluose-kurioje-salyje-spresti-ginca/> [žiūrėta 2022 m. kovo 29 d.].

23. Gaidarovič, A. „Parašėte piktą komentarą? Teisininkė paaiškina, ar tai yra neapykantos kalba. [interaktyvus] Prieiga prie interneto: <https://manoteises.lt/straipsnis/parasete-pikta-komentara-teisininke-paaiskina-ar-tai-yra-neapykantos-kalba/> [žiūrėta 2022 m. kovo 28 d.].

24. Hutt, R. *What are your digital rights?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.weforum.org/agenda/2015/11/what-are-your-digital-rights-explainer> [žiūrėta 2022 m. sausio 4 d.].

25. Kuktoraitė, E. *Neapykantos kurstymas internete: Žmogaus teisė į orumą – saviraiškos laisvės užribyje?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.lgl.lt/naujienos/neapykantos-kurstymas-internete-zmogaus-teise-i-oruma-saviraiskos-laisves-uzribyje/> [žiūrėta 2022 m. vasario 8 d.].

26. Lim, L. *What are my digital rights and responsibilities?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://learn.rumie.org/jR/bytes/what-are-my-digital-rights-and-responsibilities/> [žiūrėta 2022 m. sausio 8 d.].

27. Murauskas, D. *Saviraiškos laisvė EŽTT praktikoje 2021 metais: siaurėjančios ribos ir skaitmeninės technologijos* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2022/01/03/d-murauskas-saviraiskos-laisve-eztt-praktikoje-2021->

metais-siaurejancios-ribos-ir-skaitmenines-technologijos/ [žiūrėta 2022 m. kovo 1 d.].

28. Soken-Huberty, E. *How Can Social Media Help Defend Human Rights?* Human Rights careers [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.humanrightscareers.com/issues/how-can-social-media-help-defend-human-rights/> [žiūrėta 2022 m. balandžio 15 d.].

29. Šidlauskienė, J. (2019). *Teisės į privatų gyvenimą pažeidimas anoniminiais komentarais: interneto tinklalapių valdytojų civilinės atsakomybės taikymą pateisinantys kriterijai: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas

30. Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija. *Asmens duomenų saugumo incidentai „Facebook“ ir „LinkedIn“ socialiniuose tinkluose*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://vdai.lrv.lt/lt/naujienos/asmens-duomenu-saugumo-incidentai-facebook-ir-linkedin-socialiniuose-tinkluose> [žiūrėta 2022 m. kovo 28 d.].

Vilniaus universiteto teisės klinika. *Asmens teisė į atvaizdą: kada asmens nuotrauka yra viešinama neteisėtai?* Prieiga per internetą: <https://teisesklinika.lt/teiseiatvaizda/> [žiūrėta 2022 m. sausio 14 d.].

31. Wong, J. C. *The Cambridge Analytica scandal changed the world – but it didn't change Facebook*. The Guardian. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.theguardian.com/technology/2019/mar/17/the-cambridge-analytica-scandal-changed-the-world-but-it-didnt-change-facebook> [žiūrėta 2022 m. kovo 28 d.]

32. Žmogaus teisių gidas. *Saviraiškos ir žiniasklaidos laisvė* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.zmogaus-teisiugidas.lt/lt/temos/saviraiskos-ir-ziniasklaidos-laisve> [žiūrėta 2022 m. sausio 14 d.].

SANTRAUKA

Žmogaus teisės interneto socialiniuose tinkluose

Gabrielė Kizytė

Magistro darbe analizuojama žmogaus teisių interneto socialiniuose tinkluose tema nagrinėjant tiek nacionalinius, tiek tarptautinius teisės aktus, taip pat įvairius straipsnius bei teismų praktikoje pateiktus išaiškinimus. Pirmojoje darbo dalyje analizuojama žmogaus teisių ir interneto socialinių tinklų sąveika, apibūdinamos svarbiausios problemos ir akcentuojama teisė prisijungti prie interneto, kaip esminė žmogaus teisė. Taip pat įvardijus žmogaus teises interneto socialiniuose tinkluose pažymima, kad šalia teisių yra ir pareigos, kurios yra būtinos žmogaus teisėms interneto socialiniuose tinkluose užtikrinti.

Ši tema atsiskleidžia antrojoje darbo dalyje dėmesį skiriant saviraiškos laisvei, kaip žmogaus teisių interneto socialiniuose tinkluose, pagrindui. Saviraiškos laisvę įtvirtina tiek Lietuvos Respublikos Konstitucija, tiek Europos žmogaus teisių konvencija. Saviraiškos laisvė – tai žmogaus teisių interneto socialiniuose tinkluose pagrindas, kadangi ji užtikrina galimybę su tam tikrais ribojimais reikšti nuomonę įvairiais klausimais, pradedant kultūra ir baigiant politika. Taip pat darbe, remiantis teismų praktika, išskiriami aktualiausi saviraiškos laisvės pažeidimų interneto socialiniuose tinkluose atvejai. Trečiojoje darbo dalyje analizuojami atsakomybės už žmogaus teisių pažeidimus aspektai, išskiriant atsakomybę už šmeižtą, sukčiavimą, garbę ir orumą žeminančius komentarus bei teisės į privataus gyvenimo pažeidimą. Kadangi interneto socialiniai tinklai yra neįprasta erdvė, todėl darbe nagrinėjami ir galimi ginčų dėl žmogaus teisių pažeidimo interneto socialiniuose tinkluose sprendimo būdai.

SUMMARY

Human Rights in Social Networks of Internet

Gabrielė Kizytė

The master's thesis analyses the topic of human rights in social networks of internet by analysing both national and international legislation, as well as various articles and interpretations in case law. The first part of this paper analyses the interaction between human rights and online social networks, outlines the main issues and highlights the right to access the internet as a fundamental human right. It also identifies human rights in online social networks and points out that, in addition to rights, there are also obligations that are necessary to ensure human rights in online social networks. This theme is revealed in the second part of the paper by focusing on freedom of expression as the basis for human rights in online social networks. Freedom of expression is enshrined in both the Constitution of the Republic of Lithuania and the European Convention on Human Rights. Freedom of expression is the basis of human rights in online social networks, as it ensures the possibility to express one's opinion on a wide range of issues, from culture to politics, with certain restrictions. The paper also highlights, on the basis of case law, the most relevant cases of infringements of freedom of expression in online social networks. The third part of the paper analyses the aspects of liability for human rights violations, highlighting liability for defamation, fraud, defamatory comments and violation of the right to privacy. As online social networks are an unusual space, the paper also analyses possible ways of resolving disputes concerning human rights violations in online social networks.